

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 115. szám

2017. 3. szám

tartalom

igehirdetés

Főnyad Pál: Prédikáció reformáció ünnepére, 2017. október 31. / 1

dokumentum

Ittész János: Bevezetés Ordass Lajosnak

a Leuenbergi Konkordiához fűzött megjegyzéseihez / 5

tanulmányok

Bándy György: Lónás könyve mint szatirikus novella / 10

Isó Gergely: Tárgyalások az egyház és az állam között I. / 16

Fehér Károly: Énekügyben – prózában / 29

Kiss Jenő: Az evangélium hirdetése és az anyanyelv / 33

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 115. szám – 2017. 3. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Bucsy Balázs

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Prédikáció reformáció ünnepére, 2017. október 31.

²⁶„Tehát ne rettenjete meg tőlük! Mert nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék, és olyan titok, amely ki ne tudódnék. 27Amit a sötétségben mondok nektek, azt a világosságban mondjátok el; amit fülbe súgva hallotok, azt a háztetőkről hirdessétek! 28Ne féljetek azoktól, akik megölik a testet, de a lelket meg nem ölhetik. Inkább attól féljetek, aki a lelket is, meg a testet is el tudja pusztítani a gyehennában.”

²⁹„Ugye a verébnek párja egy fillér, és egy sem esik le közülük a földre Atyátok tudtán kívül? 30Nektek pedig még a hajatok szálai is mind számon vannak tartva. 31Ne féljetek tehát: ti sok verébnél értékesebbek vagytok.”

³²„Aki tehát vallást tesz rólam az emberek előtt, arról majd én is vallást teszek mennyei Atyám előtt, 33aki pedig megtagad engem az emberek előtt, azt majd én is megtagadom mennyei Atyám előtt.” (Mt 10,26–33)

A 2017-es esztendő a világ protestáns egyházai és gyülekezetei, valamint helyenként az öikuménia számára a reformáció jubileumi éve. Visszaemlékezés, megemlékezés és a lelki leltározás ideje. Nagy lehetőség a nyilvánosság elé való kilépésre, újból feltárva a bibliai evangélium üzenetét és fontosságát. Emlékezünk az egykori, XVI. századi eseményekre, de ugyanakkor önmagunkat vizsgáljuk: mit is jelent számunkra ma a reformáció? A reformáció eseményei elsősorban Európára vonatkoznak, de kihatnak más földrészek egyházaira is. Luther nem akarta, hogy valamilyen mozgalom a nevét vegye fel, sőt – úgy gondolom – nyilvánosan és hangosan tiltakozna a 2017-es esztendőben a rengeteg giccses reformációi emléktárgy és számos turisztikai program ellen. Helytelenítene több olyan alkalmat, melyeken csaknem személyi kultusz központi alakjává vált, kiszakítva az összefüggésekből. A reformáció tehát a jézusi evangélium, az örömmel újrafelfedezése; a középkor végén és az újkor küszöbén az akkori világnak szólt, ma pedig a mi világunknak szól. Így bárhol, bármelyik egyházban élünk és munkálkodunk is, részei vagyunk a reformátori eseményeknek és annak következményeinek. Ezért szükséges a Krisztus általi megigazulás kegyelmeiből kapott és egyedül a Szentírásban továbbított örömhírének ismételt hirdetése. Őseink tudták ezt, amikor a harmincéves háború után a XVII. század közepén október 31-ét jelölték meg a reformáció emlékünnepének.

Visszaemlékezés, *megemlékezés és a lelki leltározás ideje.*

Érdekes lenne a mai napon sok országban és egyházban elhangzott prédikációkat összegyűjteni.

Érdekes lenne a mai napon sok országban és egyházban elhangzott prédikációkat összegyűjteni. Vajon mi lenne a prédikációk központi mondanivalója? Biztosan nem más, mint a reformáció üzenete. Mégis mindegyik prédikációnak megvan a maga sajátossága attól függően, hogy hol és milyen körülmények között hangzott el, feltéve a kérdést: mi volt a reformáció? Kultúrforradalom, nyelvújítás, leszámolás a régi világgal, szociális forradalom kezdete? A reformátorok bizonyára szóba kerülnek mint egyházi és társadalmi hősök, akik rendületlenül

Kettős kérdéssel állunk tehát szemben.

ellenszegülnek a mindenkori állami és egyházi hatalomnak Luther kijelentése alapján: itt állok, másként nem tehetek! Talán üldözött keresztyének és egyházak is erősítést kapnak

ezekben az órákban. Ne felejtjük, hogy máshol, más országokban még ma is van keresztyénüldözés. Talán máshol a reformációi jubileumi év és a reformációi istentisztelet indítást ad másoknak a sokszínű keresztyénségen belül az egymáshoz vezető út keresésére, azaz az ökumenikus kapcsolatok elmélyítésére. Van olyan protestáns gyülekezet, ahol a reformációi ünnepi istentiszteleten, a krisztusi hit egyetemességét dokumentálandó, a római katolikus lelkész tartja a prédikációt. Ilyen helyeken nincs meg az a – különben sok helyütt megalapozott – félelem, hogy a másik egyház ismét a közös akolba terelgetné az „elszakadt testvéreket”. Másutt viszont észlelik a lassan, évek során kiépített bizalmas ökumenikus párbeszéd újbóli veszélyeztetését – és sajnos ez is megalapozott. Végül ne felejtjük el az egyes személyek viszonyát a reformációhoz, mert bizony minden, hitét gyakorló keresztyénnek megvan a maga tapasztalata személyes életében, talán a családon belül is! Gondolok nemcsak a családok felekezeti sokszínűségére, hanem arra is, hogy itt-ott családtagok maguk diszkriminálják, esetleg ki is nevetik azt, aki hitét megvallja.

Kettős kérdéssel állunk tehát szemben. Mi a keresztyén hitvallás tartalma? Hogyan és hol valljuk meg hitünket?

Az első kérdésre könnyű felelni, gondolja minden felekezeti egyház és egyházát szerető egyháztag. Hiszen a hitvallás tartalma le van szögezve, meg van fogalmazva, elolvasható. Nem a felekezeti hitvallásokra gondolok én itt elsősorban, hanem a bibliai üzenetre, a reformáció felfedezésére: az ember útja Istenhez egyedül Krisztus által, egyedül kegyelemből, egyedül hit által lehetséges, amint ezt egyedül a Szentírásban olvashatjuk. Azaz a reformátori felismerésre mindig szükségünk van.

Nem szabad a nyilvánosság előtt sem hallgatni, sem elhallgatni.

A felismeréshez vezető út sokféle. Már az Újszövetségben is megtaláljuk a sokszínűséget. Minden megemlékezés, minden történelmi visszatekintés és minden ünnepi istentisztelet

semmissé válik, ha nem az ige iránti engedelmességből fakad. Ugyanakkor egyházaink a szellemi és lelki élet szabad piacának egyik részei. Olyan sok és nagy a kínálat a médián keresztül, hogy a krisztusi evangélium csak egyik a sokból. Bizony munkásságunkat jól át kell gondolunk! Semmiképpen nem szabad visszavonulni belső kis világunkba, hanem – mint szószéki igénk is

bátorít – a háztetőkre kell kiállni. Nem szabad a nyilvánosság előtt sem hallgatni, sem elhallgatni. Sokszor hallható az a megállapítás, amely szerint a hitélet mindenkinek a magánügye. Valóban, a döntés mindenki magánügye, de az arról való beszélgetés és a hit továbbadása már nem magánügy: Isten Krisztus által ismét a világba jött mindenkihez, nyilvánosan, nem titokban. Nálunk, a nyugati világban érezhető a hitnek a magánéletbe való visszaszorítását célzó tevékenységek, amelyek itt-ott politikai célok is. A média sokszor állandó önkényszert érez a negatív hírek közlésére. Ennek hatása a közvéleményre nem lebecsülendő. A közvélemény magatartását a Fulbert Steffensky által megfogalmazott módon így lehetne diagnosztizálni: „ritualizált egyházellenesség”, ami már csaknem a jó modorhoz tartozik. Ha maga az egyház bizonytalan identitásában, akkor nem tud reagálni semmilyen külső hatásra! Úgy látom sokszor, hogy egyes keresztyének sem tudják önmagukat elfogadni és bezárkóznak világukba, s ezért nem tudnak más egyházak felé nyitottak lenni.

Igen, az identitás tisztázása nélkül nem lehet kilépni a nyilvánosság elé. Mindezt azonban félelem és rettegés nélkül kell tenni: ne féljete, ne rettegjete – mondja Jézus akkori hallgatóinak és nekünk, maiaknak is. Minden félelem gyengít és nem erősít. Jézus szavai a félelem legyőzésének alapjait teszik le: „»[...] nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék, és olyan titok, amely ki ne tudódnék. [...] Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, de a lelket meg nem ölhetik. Inkább attól féljete, aki a lelket is, meg a testet is el tudja pusztítani a gyehennában.«” (Mt 10,26–29)

„»[L]egyete szelídek, mint a galambok«” – mondta Jézus egyszer (Mt 10,16), de diplomáciai taktika az evangélium hirdetésében mégsem való, sőt nyilvánosságra kell, hogy kerüljön az evangélium. Nem is mindenkinek van erre bátorsága. Ezt így most természetesen teoretikusan igen könnyű kijelenteni. Valamennyi reformátor közös vonása és ismérve – a XVI. századi nagy reformáció előtt és után napjainkig – a nyílt és világos beszéd, még a testi épség veszélyeztetése árán is. Luther és a többi reformátor ennek tudatában volt. A reformáció ünnepe ezért a hit félelem és rettegés nélküli megvallásának napja is, nem több, nem kevesebb.

Textusunk kiragadott rész a tanítványok kiküldéséről szóló híradásból. Célja egyrészt a bátorítás és a vigasztalás, másrészt rámutat arra, hogy hitének megvallásáról, illetve elhallgatásáról mindenkinek számot kell adnia egyszer: „»Aki tehát vallást tesz rólam az emberek előtt, arról majd én is vallást teszek mennyei Atyám előtt, aki pedig megtagad engem az emberek előtt, azt majd én is megtagadom mennyei Atyám előtt.«” (Mt 10,32–33) Jézus tudja, hogy egyszerűbb minden másról beszélni, mint hitünkről és állást foglalva kilépni a hallgatás sötét-ségéből vagy félhomályából. Háromszor hangzik el a bátorítás: ne félj, ne rettegj!

Az identitás tisztázása nélkül nem lehet kilépni a nyilvánosság elé.

Több okát látom a vallástételtől való félelemnek.

Több okát látom a vallástételtől való félelemnek. Nem mindenkinek nyílik ki könnyen a szája, mert úgy gondolja: a hit talán mégis már felülhaladott ügy, s ezért nem esete. Mások úgy vélik: mit segíthet a hit az élet kemény viharában? Tud-e egyáltalában valamit is meg-

A reformátori felismerésre mindig szükségünk van.

változtatni? Illetve változtatott-e eddig is valamit? Mások tartózkodnak a nehéz beszélgetésektől, úgy vélik, nem eléggé felkészültek. Talán nem tudják magukat jól kifejezni és ezért nem érnének el sikert. Mások attól félnek, hogy a keresztyén hitük számukra csak hátrányt hozna a mindennapi életben. Igen, a félelemnek és a rettegésnek több oka van, és ez emberi vonás, különösen, ha azt kérdezzük már előre: mit is fognak a többiek gondolni és mondani? Ezért jó hallani, hogy Jézus nem hagy minket magunkra: ne félj! Mégis van, aki Jézus figyelmeztetését fenyegetésnek és nyomás alá helyezésnek véli. Van, aki Istennel való egyezkedés lehetőségét véli felfedni: ha te így, akkor én úgy. Nem erről van szó, hanem belső biztatásról és erősítésről, hiszen az ember Isten előtt sokszor értékeesebb, mint egy veréb, mert a vallást tévő Isten előtt megállja a helyét. Luther ezt így fejezte ki: Istent mindenkinek felett szeretni.

A reformáció ünnepe nem választhatja el a keresztyéneket egymástól, sőt lehetőséget ad a keresztyénség hitbéli egységének szorgalmazásához. Senki és semmilyen egyház nem állíthatja önmagáról, hogy ne lenne része a kölcsönös viszony megromlásában kezdettől fogva. Visszaesések, ugyanakkor óriási lehetőségek is észlelhetők az ökumenikus kapcsolatokban. A többszínűség, azaz az evangélium széles skálájú értelmezése és alkalmazása csupán az embereknek, mint Isten teremtményeinek sokszínűségét

Jó hallani, hogy Jézus nem hagy minket magunkra: ne félj!

dokumentálja. Így hát a reformációi megemlékezés felhívás önvizsgálatra az egyházak és valamennyi hívő ember számára.

Befejezésül idézem Paul Speratus énekköltőt, aki Bécsen át menekülve 1522-ben reformátori prédikációt tartott a városban; ő a reformáció bibliai üzenetét egyik énekében így foglalta össze (EÉ 320,1):

„Eljött hozzánk az üdvösség,
Mely kegyelemből árad;
Jóra nincs bennünk tehetség,
Erőnk hiába fárad.
De a hit Krisztusra tekint,
Ki örök érdeme szerint
Közbenjáró lett értünk.”

Bevezetés Ordass Lajosnak a Leuenbergi Konkordiához fűzött megjegyzéseihez

Arról, hogy Ordass Lajos püspök (1901–1978) – másodszeri és immár végleges félreállítására idején – figyelemmel kísérte a *Leuenbergi Konkordiát* előkészítő tárgyalásokat, és róla kritikusan gondolkodott, sőt ilyen értelemben nyilatkozott is, én először csak 2013-ban hallottam Terray Lászlótól.¹ Egy beszélgetésünk alkalmával – többek között – szóba került a reformáció közelgő félévezredes jubileuma, és a várható „közös protestáns ünneplés” kapcsán az akkor negyvenéves *Leuenbergi Konkordia*² is. Akkor mondta Terray László: ugye azt tudod, hogy Lajos bácsinak a konkordiáról, enyhén szólva is, kritikus álláspontja volt, és ezt egy 1974-ben

a későbbiekben egy-egy tanulmány ismertetésével még visszatérünk a szóban lévő kötethez.

megjelent Leuenberg-kötetben röviden le is írta? Én a kérdés mindkét részére csak határozott nemmel felelhettem. Annál inkább elkezdett izgatni a dolog, és megkísértem utánajárni Terray László információjának. Nem ment könnyen, de meglett az eredménye. A konkordia kérdésével foglalkozva ezt hozzuk most *első* információként olvasóink elé. Ugyanis a tervünk az, hogy a későbbiekben egy-egy tanulmány ismertetésével még visszatérünk a szóban lévő kötethez.

Nem szeretném olvasóinkat a hosszadalmas utánajárás leírásával untatni, csak a lényegret írom le. A Terray László által említett könyv címe ez: *Leuenberg – Konkordie oder Diskordie?*³ Ennek 275–276. oldalán jelent meg az Ordass-írás, amelyet e bevezetés után tanulmányozhatnak olvasóink.

-
- 1 Terray László (1924–2015) Norvégiában élő és sokrétű nemzetközi szolgálatot is végző evangélikus lelkész. Többek között a Nemzetközi Ordass Alapítvány titkára, a püspök hagyatékának hűségese gondozója, a közelmúltban a kiadónk gondozásában második kiadásban megjelent *Nem tehetett mást* című Ordass-életregény szerzője. Ordassal való bensőséges kapcsolatát mutatja az is, hogy őt kedves közvetlenséggel, következetesen Lajos bácsinak nevezte.
 - 2 A konkordia magyar szövege olvasható a *Lelkipásztor* 1975. márciusi számában (133–139), és elérhető az interneten is a következő linken: <http://www.evangelikus.hu/leuenbergikonkordia-szoveg> (letöltve: 2017. szept. 10.).
 - 3 Asendorf, Ulrich – Künneth, Wilhelm (szerk.): *Leuenberg – Konkordie oder Diskordie? Ökumenische Kritik zur Konkordie reformatorischer Kirchen in Europa*. Berlin–Schleswig-Holstein, 1974, Die Spur. FONTOS INFORMÁCIÓ: A nevezett könyv kiadói jogosultságával rendelkező személy vagy szervezet nem volt fellelhető, ezért aki ezzel a joggal rendelkezik, kérjük, haladéktalanul jelentkezzék lapunk kiadójánál!

A korrektség azonban azt is megkívánja, hogy elmondjam, a keresés két csatornán is folyt. Mégpedig azért, mert a könyv kiadói jogainak és ezért a fordítás közlésének kérdésében eleinte teljes volt bennünk a bizonytalanság. Így Isó Gergely ifjú történész szerzőnk (több

tanulmányoznunk kell az érem másik oldalát is.

tanulmányát is közöltük a közelmúltban, s ebben a lapszámunkban is olvasható írása) kutatásba kezdett, hogy kiderítse, nem lenne-e fellelhető az itthon elérhető Ordass-hagyatékban a keresett dokumentum. Nagy örömeinkre sikerrel járt, rá-

talált az eredeti német nyelvű kéziratra,⁴ s így az itthoni „lelet” alapján már semmiképpen nem lehetett volna gondunk a fordítás közlésével. Módunk volt összevetni az Isó Gergely által felkutatott dokumentumban meglévő és a nyomtatásban megjelent szövegeket, és kiderült, teljes az egyezés a kettő között.

Ordass Lajos kritikai észrevételeinek hátterét és alább közölt írása megszületésének körülményeit jobban megismerhetjük kéziratban meglévő naplójának néhány bejegyzéséből (a szövegeket betűhíven közöljük):

„1973. január 2. Kedd.

Örültem annak, hogy a »Vår Kirke« [Egyházunk] című norvég egyházi hetilapban egy igen jó cikket olvastam a »Leuenerbergi konkordátum«-mal kapcsolatosan. A kérdés engem erősen nyugtalanítani szokott.”

„1973. január 27. Szombat.

Kezembekerült néhány »Der Sonntag« [A vasárnap] című kelet-német egyházi lap – (alig van különbség tartalom szempontjából az »Evangélikus Élet« és e lapok között) – és sajnálattal látom, hogy a kelet-németországi nyolc egyháztest teljes egységben magáévá tette a »Leuenerbergi konkordátumot«, sőt, egyenesen lelkesedik érte. A fő magyarázata ennek talán az, hogy így – egységben – azt gondolják, jobban meg tudnak állni az államhatalom nyomásával szemben.”

„1973. február 12. Hétfő.

Délután meglátogattam SCHOLZ LÁSZLÓ [...], és kiadósan beszélgettünk, főként a »Leuenerbergi konkordátum« kérdéséről.”

„1973. július 2. Hétfő.

kivétel nélkül ellenezték a Leuenerbergi Konkordátiát.

Délben értesültem arról, hogy délutáni látogatóm GLENTHØJ JØRGEN lic. theol. dán lelkész (Borum) és felesége lesz. Délután 3 órakor valóban meg is érkeztek, és az egész nap fontosságát jelentő látogatásukon itt voltak délután 6

órákorig [sic!]. A három óra alatt rengeteg sok szíves üdvözlés átadása után a főtémánk a

4 Evangélikus Országos Levéltár, D. Ordass Lajos Levéltára, 2. doboz, 9. dosszié: D. Ordass Lajos megjegyzései (Budapest, 1973. augusztus 17.) a leuenerbergi konkordátumhoz.

»LEUENBERGI KONKORDÁTUM« kérdése volt. Ebben az ügyben nem régen konferencia volt Lundban, amelyről egy sokak által aláírt képeslapot hozott GLENTHØJ. Egész csomó könyvet, sokszorosítványt – azt hiszem, nem tudok megbirkózni a hozzám jutó könyvekkel!!! – és egy »nyilatkozat« megadását kérte a konferencia tagjainak kívánságára.” (Kiemelés – I. J.)

„1973. augusztus 16. Csütörtök.

Merész vállalkozásom volt ma, hogy a »Leuenbergi konkordátummal« kapcsolatos megjegyzéseimet elkezdtem gépírással példányba tenni. Óvatosan. Egyelőre a szövegnek csak az első felét gépeltem le. A másik felét holnapra hagytam.”

„1973. augusztus 17. Péntek.

GLENTHØJ JØRGEN dán lelkész címére ma valóban elindíthattam első leveletem, a kórházból való kijöveletem óta. Igen örülök annak, hogy eleget tehettem egy német-skandináv teológus-munkaközösség kívánságának, akik tőlem nyilatkozatot kértek a »Leuenbergi konkordátum«-mal kapcsolatban. Megbetegedésemtől nem hittem, hogy erre lehetőség lesz, ezért akkor lemondó szót küldtem GLENTHØJnek, aki akkor még Magyarországon tartózkodott. Most íme, örömmre mégis megvalósult!”

Befejezésül már csak egy megjegyzés: szerkesztőségünk tagjai között teljes az egyetértés abban a tekintetben, hogy nemcsak a jubileumi esztendő néhány – egyházunk számára kétségtelenül fájdalmas – jelensége és a helyenként tapasztalható inkorrekttség miatt, hanem olvasóink tárgyilagos tájékoztatása, valamint a kérdés önmagunk számára is mélyebb tisztázása érdekében is tanulmányoznunk kell az *érem másik oldalát* is.

És most lássuk Ordass néhány megjegyzését!

az volt a nézetem, hogy a leuenbergi törekvések nem egésze vezetnek

Kiss Jenő – Az evangélium hirdetése és az anyanyelv

Néhány megjegyzés a Leuenbergi Konkordiához⁵

A leuenbergi tárgyalásokról szóló hírek viszonylag későn értek el hozzám. Amikor először lett világos számomra, hogy miről tárgyalnak ott, nagyon nyugtalan lettem.

Arra kellett ugyanis gondolnom, hogy evangélikus-lutheránus egyházunknak története folyamán, a XVI. századtól a mai napig mennyit kellett küzdenie hitvallásos örökségéért, nemcsak az itt, hazánkban nagy hatalmú katolicizmus, hanem a kálvinista többség állandó nyomása ellen is.

5 Weltler R. ford.

figyelmemet *elsősorban nyelvi kérdésekre irányítom*

Ez a nyugtalanságom fokozódott, amikor idővel néhány próbaszöveget kaptam a leuenbergi tárgyalásokról.

Nagyon aggódni kezdtem.

Az evangélikus-lutheránus egyház Magyarországon már hosszú ideje tipikus diaszpórahelyzetben él. Mindig nehéz volt számunkra szórványban élő testvéreinket a más vallású többség állandó nyomása alatt megtartani egyházunk számára, s különösen is nehéznek bizonyult ez a kálvinista egyház állandó missziós nyomásával szemben. Nagy örömet jelentett számunkra, ha ez sikerült.

Ily módon csaknem naponta felmerült bennem a kérdés: most akkor a *Leuenbergi Konkordia* szellemében önként adjuk meg magunkat a kálvinizmusnak? Nem tudtam és mindmáig nem is tudok szabadulni ettől a kérdéstől.

Megkísértem reményeimet azokba az egyházakba vetni, amelyek a lutheri örökség fő hordozói, mindenekelőtt a skandináv és német egyházakba; azzal a meggyőződéssel, hogy ezen egyházak rátermett teológusai a tárgyalások során gondoskodni fognak arról, hogy felekezetünk kincseit megőrizzék.

Ember nélkül nincsen nyelv, de nyelv nélkül sincs emberi élet.

Elbátortalanodtam viszont akkor, amikor a hiányosan rendelkezésekre álló skandináv egyházi lapokból meg kellett állapítanom, hogy az egyházak Skandináviában nem sokat törődtek Leuenberg kérdésével. Úgy látták, hogy ez különösebben nem érinti őket, mert az főként a világ felekezeti vegyes területein élő egyházak számára fontos.

Később nagyon fájdalmasan érintett az a hír, amely az NDK-ból érkezett, és úgy szólt, hogy az NDK-nak mind a nyolc evangélikus egyháza egyhangúan csatlakozott a *Leuenbergi Konkordiához*. Bár éreztem, hogy ez a feltűnően nagy egység nem annyira hitbeli, hanem főként egyházpolitikai döntés volt, mégis elcsüggedtem.

Ez az időszak volt számomra a mélypont. Az volt a kérdésem: miután annyi, Istentől megáldott generáció hűségesen kitartott lutheránus hitében, s azért gyakran még mártíriumot is szenvedett, most a mi generációnk az, amely miatt elvész a lutheránus kegyesség?

mitől függ *elsődlegesen, hogy az igehirdetés eredményes-e?*

Erre a kérdésre idővel azután itt-ott biztató részválaszokat kaptam.

Néhány alkalommal arról olvashattam híradást, hogy egy-egy egyházi vezető vagy teológus kritikusan úgy nyilatkozott, hogy fenntartásai vannak a leuenbergi tárgyalásokkal kapcsolatban.

Nagyon érdekesnek és biztatónak találtam azt a tényt, hogy az engem meglátogató külföldi vendégek, egyházi emberek – és ezek nem voltak kevesen! – *kivétel nélkül* ellenez-

ték a *Leuenbergi Konkordiót*. Vendégeim közül senki sem foglalt állást a konkordia mellett! Azt is megtudhattam, hogy komoly, jelentős teológusok elkezdtek közösen foglalkozni ezzel az egyházunk számára oly fontos kérdéssel. Örömmel hallottam azt is, hogy még a jelenlegi hazai egyházvezetésnek is fenntartásai vannak⁶ a konkordiával kapcsolatban.

Így azután lassan nagy megkönnyebbülést éreztem.

Mindig az volt a nézetem, hogy a leuenbergi törekvések nem egységre vezetnek, hanem sokkal inkább további széttagozódás veszélyét hordozzák magukban. Legfőképpen pedig az volt a véleményem, hogy a lutheránus örökség elemei az úrvacsorával, predestinációval stb. kapcsolatban nem a lutheránus egyházak egy bizonyos történelmi időponthoz kötött értékei voltak, hanem az evangélium teljes megértéséhez tartoznak, s mint ilyen értékeket kell ma is megőrizni őket.

Ezért azután a napokban rendkívül nagy öröm volt számomra egy könyvecske olvasása, a címe: *Um die Einheit der Kirche. Dokumente von der Deutsch-Skandinavischen Theologentagung in Ratzeburg. Mai 1972. [Az egyház egységéért. Dokumentumok a német-skandináv teológuskonferenciáról – Ratzeburg, 1972. május.]* Ezen a konferencián megtárgyalták az összes olyan kérdést, amelyek annyira foglalkoztattak engem. Az állásfoglalásaikhoz örömmel csatlakozom.

Isten áldja ezt a munkaközösséget, s ő vezesse Szentlelkével mindnyájukat!
Budapest, 1973. augusztus 17.

Ordass Lajos

az igehirdetőnek tájékozottnak kell lennie

vigyázni kell a jelent felidéző szavak használatával

az igehirdetés hatékonyságának nyelvi feltételei is vannak.

⁶ A téma után érdeklődő olvasó Ordass megjegyzését igazoló információt talál a *Lelkipásztor* 1975. márciusi számának 133–141. oldalán a Pröhle Károly által jegyzett ismertetésben. Itt olvasható az országos presbitérium 1974. december 11-i és az országos közgyűlés 1974. december 12-i, a konkordia elfogadásával kapcsolatos határozata is.

Jónás könyve mint szatirikus novella

1. Bevezetés

Bibliatanulmányunk témájául Jónás könyvét választottam, mivel ez a könyv a többi prófétai könyvvel összevetve „kilóg a sorból”. Az összes többi prófétai könyvben mindenekelőtt a próféta beszédei találhatók; ebben a könyvben egy elbeszélést, egy történetet találunk. A próféta fel-tűnően szűkszavú; Jónás szóbeli megnyilvánulásai a következő néhány versszakra szorítkoznak:

- „Héber vagyok. Az Urat, a menny Istenét félem, aki a tengert és a szárazföldet alkotta.” (1,9);
- „Fogjatok meg, és dobjatok a tengerbe, akkor lecsendesedik körülöttetek a tenger! Mert tudom, hogy énmiattam támadt ez a nagy vihar rátok.” (1,12);
- Jónás imája (2,3–10);
- „Még negyven nap és elpusztul Ninive!” (3,4);
- „Ó, Uram! Gondoltam én ezt már akkor, amikor még hazámban voltam! Azért akartam először Tarsísba menekülni, mert tudtam, hogy te kegyelmes és irgalmas Isten vagy, türelmed hosszú, nagy a szereteted, és még a rosszat is megbánod. Most azért Uram, vedd el az én életemet, mert jobb meghalnom, mint élnem!” (4,2–3);
- „Jobb meghalnom, mint élnem!” (4,8);
- „Igazam van! Haragszom mindhalálig!” (4,9).

Jónás tehát beszél a matrózokkal (1,9.12), imádkozik Istenhez (2,3–10), prédikál Ninive lakosainak (3,4), és vitatkozik Istennel (4,8.9). Isten népéhez nincs egyetlen szava sem. A könyv azonban Isten népéhez szól. Mit akar ez a könyvecske Isten közvetett módon megszólított népének közvetetten mondani? Milyen ismereteket meríthet egy „átlagos”, avagy „közönséges” felnőtt keresztyén ebből a könyvből? A legvalószínűbb, hogy csak annyit hallott, hogy egykoron egy nagy hal lenyelt egy bizonyos Jónás prófétát.

A hittankönyvekben Jónás próféta története fordul elő leggyakrabban a kispróféták közül. A gyerekek és konfirmandusok számára is Jónás a legismertebb kispróféta, illetve Jónás története a legismertebb prófétatörténet. Örvedetesen cseng ugyan, hogy Jónás viszonylag ismert az

A többi prófétai könyvvel összevetve „kilóg a sorból”

egyháztagok körében, de attól tartok, hogy ismereteik csupán a halra vonatkoznak, illetve a hal áll az előtérben. Ebből az következik, hogy azok kegyesek, akik hihetőnek tartják, hogy valaki élve kibír három napot egy hal gyomrában, azok viszont, akik

ezt kétségbe vonják, liberálisok vagy istentelenek. Egyébként Luther is odanyilatkozott, hogy nem hinné el Jónás próféta és a hal történetét, ha az nem az Írásban állna.

Kérem a jelenlévők közül azokat, akik hiszik, hogy Jónás könyvében egy megtörtént eseményről van szó, hogy ne elégedjenek meg ennyivel, hanem a könyv üzenetére fordítsák figyelmüket.

Ugyanígy kérem a jelenlévők közül azokat is, akik azon a nézeten vannak, hogy ez itt irodalmi fikció, tehát kitalált történetről van szó, hogy vegyék komolyan a történet által hordozott üzenetet.

Jónás könyvében ugyanis (elsősorban) nem egy halról van szó.

2. A könyv irodalmi műfaja

Nézetem szerint mindenekelőtt a könyv irodalmi műfaját kell meghatároznunk. Ha ugyanis feltörjük azt a kemény diót, amit a műfaj meghatározása jelent, könnyebben juthatunk el a maghoz, a könyv üzenetéhez.

A könyv magyarázatának történetében a műfaj vizsgálata során a következő alternatív megoldásokkal találkozunk: prófétai életrajz, didaktikus mű, allegorikus elbeszélés, prófétai midrás (a zsidó bibliamagyarázat legismertebb formája), novella, profetikus történet, parabola, didaktikus legenda. H. W. Wolff azt a nézetet képviseli, hogy ez a bibliai könyv egy szatíra.¹ Véleménye szerint Jónás sem nem pozitív, sem nem negatív hős, hanem karikatúra (háromszor akar meghalni). Én is

A könyv azonban Isten népéhez szól.

ezt a nézetet osztom: humoros, humorral teli könyvről van szó. Ha ez a vélemény helyes, akkor viszont meg kell kérdeznünk: mit keres egy humoros könyv a Bibliában? Nos, ha „régén sokszor és sokféleképpen szólott Isten az atyákhoz a próféták által” (Zsid 1,1), akkor akár humoros formában is értésünkre adhat valamit!

Mielőtt megkísérelnénk a könyv üzenetét megérteni, fontos, hogy közelebről megvizsgáljuk a könyv első címzettjeit. Isten népének milyen köreit szólítja meg Jónás könyve? A vallásosságnak milyen formáját kritizálja a könyv? Olyan emberekről van szó, akik nem képesek felfogni, hogy Jahve hogy lehet egyszerre Izrael ellenségeinek szigorú bírója, s ugyanakkor kegyelmes Isten is, akinek kegyelme mindent meghalad. Olyan embereket szólít meg itt a könyv, akik nem tudják felfogni, hogy Jahve miért nem büntette meg már régén Ninivét (Ninive itt fedőszó az aktuális ellenségre). Olyan embereknek szól tehát az üzenet, akik szkeptikusak a korábbi, bajt hirdető prófétai megnyilvánulásokkal szemben (pl. Ézs 5,19; Ez 12,22; Zof 1,12c; Mal 2,17). Olyan embereknek szól az üzenet, akik úgy vélik, hogy ilyen körülmények között nincs értelme Istennek szolgálni. Olyan embereknek szól az üzenet, akik nem akarják elfogadni, hogy a pogányok is Isten gyermekei. Valamennyi itt felvázolt nézet a fogság utáni gyülekezetre jellemző.

1 Wolff, Hans Walter: *Dodekapheton 3. Obadja und Jona*. Neukirchen-Vluyn, 1977, Neukirchener Verlag, 60–61. /Biblischer Kommentar Altes Testament, 14/3./

3. Szatirikus momentumok Jónás könyvében

Tekintsük tehát Jónás könyvét szatirikus novellának, s így próbáljunk eljutni üzenetéhez!

1. Az első groteszk jelenet rögtön a könyv bevezetésében játszódik. Rögtön a parancs után, hogy menjen Ninivébe, Jónás az ellenkező irányba, Tarsísba siet. Tevékenységét öt narratív ige írja le (*q-v-m; j-r-d; m-c-'; n-t-n; j-r-d*), szándékát pedig két *infinitivus constructus-alak* (*liberóach; lábó'*) fejezi ki. H. W. Wolff megkérdezi: „Hát nem hat csaknem nevetségesen Jónás túlbuzgó aktivitása, főleg azért, mert saját ismeretei szerint is (1,9!) mindez felesleges?”² Jónás sietsége gyorsított némafilmre emlékeztet. A jelenet grotesksége nyilvánvaló. Jónás tevékenysége nemcsak azért áll ellentétben Isten akaratával, mert ellenkező irányba vezet, hanem azért is, mert szó nélkül cselekszik, pedig azt a feladatot kapta, hogy beszéljen (*q-r-' – V. 2*).

Ez a bibliai könyv egy szatíra

2. A második humoros vonást abban a jelenetben figyelhetjük meg, amikor a hajó Jónás miatt viharba kerül. Minden utas imádkozik istenéhez, illetve bálványához, de tevékenyek is. Azt teszik, ami a legokosabb. Mindent kidobnak, ami nem nélkülözhetetlen, hogy megkönnyítsék a hajót. Jónás egész másképp viselkedik. Nem imádkozik, és nem dolgozik, hanem alszik. Alvása talán arra utal, hogy később meg akar halni. Az ellentét egyrészt az alvó Jónás, másrészt

Mit keres egy humoros könyv a Bibliában?

a csaknem kétségbeesetten aktív matrózok között éles szatíra.

3. A következő szatirikus elem az, ahogy a kapitány megszólítja Jónást. A kapitány először leszidja, hogy „hétalvó” (*nirdám*), utána felszólítja, hogy imádkozzék ő is. A kapitány parancsában – *qúm qerá'* – Istennek a 2. versben elhangzó parancsának visszhangját halljuk. A pogány kapitánynak kell Isten szolgáját imádságra buzdítania.

4. Ironikus felhangja van a matrózok imádságának (1,14) is azért, nehogy ártatlan ember (*dám náqi'*) véérért vonják őket felelősségre. Az ártatlan vér emlegetése azt is jelentheti, hogy a matrózok azzal is számolnak, hogy Jónás nem az igazat mondja.

Jónás sietsége gyorsított némafilmre emlékeztet.

5. Nem szabad átsiklanunk annak iróniája fölött sem, hogy Jónást a hal a gyomrában töltött három nap és három éjszaka után „mint valami teljességgel elviselhetetlent köpi ki” a szárazföldre.³

6. Ha a 2,1 közlését szó szerint vesszük, akkor a hal három nap és három éj alatt ugyanazt az útvonalat tette meg, mint amit a hajó Joppéból elindulva abszolvál. Ezért az utazásért Jónásnak – ellentétben a Tarsísba szóló menetjeggyel – nem kellett fizetnie. Isten ingyen visszavitte a kiindulási pontra. Ismét egy humoros motívum.

2 Wolff: *Dodekapropheton* 3... (1. jz.), 74.

3 Wolff: *Dodekapropheton* 3... (1. jz.), 114.

7. A niniveiek bűnbánatának leírása, különösen a királynak az a tette, hogy példát ad alattvalóinak (3,6–9), emlékeztetés Jójákim király és Jeruzsálem lakóinak tetteire, amit Jer 36 mond el.

8. Miután Ninive lakosai Jónás üzenetét hittel és bűnbánattal elfogadták, megmenekültek Isten haragjától (3,10). Csak itt, valamint Jer 18,7–8-ban hangzik el a gondolat, hogy a pogányoknak is lehetőségük van Isten ítéletének elfogadása és bűnbánat után elkerülni Isten haragját. Ez a teológiai háromszög, azaz az ítélet elfogadása – bűnbánat – az ítélet visszavonása, amelyről Jeremiás

csak általánosságban beszélt, ebben az esetben meg is valósul. „Némely izraelita fülben keserű gúnynak hangozhatott, hogy ezzel Izrael utolsó kiváltsága is odavan.”⁴

9. Miután Isten megkönyörült Ninivén, Jónás haraggal imádkozik. Imájában a Szentírást idézi. Isten tulajdonságait 2Móz 34,6–7 és Jólé 2,13 alapján sorolja fel. Isten irgalmas (*channún*), kegyelmes (*rachúm*), türelmes, nagy kegyelmű (*rab-chesed*) és türelmű, és a büntetést hamar megbánja (*nichám 'al-hará'á*). Az Úrnak ezek a tulajdonságai, amelyeket a kultuszban dicséretére sorolnak fel (pl. Zsolt 86,15; 103,8), most szemrehányássá lesznek. Jónás azzal indokolja haragját, hogy Istennek éppen ezek a felsorolt tulajdonságai vannak. Ismét egy ironikus mozzanat.

10. A Ninive megmentése feletti nagy haragja (4,1) után Jónást öröm tölti el, mivel csodás módon felnő egy bokor, amely árnyékot ad a prófétának. Ironikusan hat, hogy a méregzsák örül, ha egy kicsit jobban megy neki a sora. Jónás örül, „mert Isten jó hozzá. A jóság, amelyet Isten a niniveiek iránt tanúsított, csak megharagítja.”⁵ Itt az újabb ironikus motívum: a próféta hangulatának radikális változását egy apró kényelmesség hozza meg.

11. Isten azzal indokolja irgalmát Ninive lakosaihoz, hogy képtelenek az erkölcsi ítéletre, „nem tudnak különbséget tenni a jobb és a bal kezük között.” (4,11) Nem kisgyerekekről, hanem felnőttekről van szó, hiszen a főmondat alanya *'adám*. Ez is ironikus mozzanat: „Ami Jónás számára megvetendő, az Jahve számára eggyel több ok a részvételre.”⁶ Az a megállapítás, hogy a ninivei emberek nem tudnak jobb és bal között különbséget tenni, azt fejezi ki, hogy „Istennek kisebb nehézségei vannak egy pogány nagyvárossal, mint egyetlen emberrel, aki ismeri ugyan őt, de kemény nyakú.”⁷

Ezért az utazásért Jónásnak – ellentétben a Tarsísba szóló menetjeggyel – nem kellett fizetnie.

Isten szaván foghatná Jónást.

4 Wolff: *Dodekapropheton* 3... (1. jz.), 130.

5 Malk, Per-Olof: *Neporovnatel'ná Láska*. Kežmarok, 2002, Vydavateľstvo Polárka, 113; Wolff: *Dodekapropheton* 3... (1. jz.), 149.

6 Wolff: *Dodekapropheton* 3... (1. jz.), 149.

7 Tyrol, Anton: *Prorok Jonáš*. Svit, 2011, KBD, 114.

12. Isten kérdésére – „Én meg ne szánjam meg Ninivét” (4,11) – Jónás nem válaszol. Függetlenül attól, hogy mit válaszolt volna, mindenhogyan igazat kellene adnia Istennek.

A hit deformációja független tértől és időtől.

Ha azt mondta volna: igen, Uram, szánnod kell Ninivét, mivel én is szánom a ricinusbokrot, Isten válasza így hangzana: akkor miért vagy haragos és miért akarsz meghalni?

Ha azt mondta volna: nem, ne szánd meg Ninivét. Büntesd meg őket, mert bűnösök, Isten válasza így hangzana: jó, de először téged büntetlek meg, mert engedetlen voltál.

Bármilyen lenne tehát a válasz, Isten szaván foghatná Jónást.

Az utolsó kérdés nem Jónáshoz szól, hanem „Isten népéhez, hogy állást foglaljon Isten pogányok iránti részvételéről.”⁸

4. A narratív teológia „fordítása”

Jónás könyve a narratív teológia tipikus példája. Most kísérreljük meg a történetet (zárójelben mindig a megfelelő versszakokkal) vallásos-etikai tézisekbe „lefordítani”:

1. Istennek szolgálni nehéz és veszélyes, de kitérni e szolgálat elől még veszélyesebb (1,2–3).
2. Isten elől menekülni sokba kerül (1,3).
3. Isten elől menekülni lefelé vezető út (*a j-r-g* ige 1,2-től 2,7-ig).
4. Az életveszélyben mutatkozik meg, hogy mi a fontos, és mi az, amit kidobhatunk (1,5).
5. Isten igéjének visszhangját egy olyan ember is közvetítheti, akitől ez aligha várható el (1,6).
6. A bűn álmából való felébredéshez mindig egy másik emberre van szükség (Luther az 1,6-ról⁹).
7. Isten méltatlan szolgája is ébreszthet hitet más emberekben (1,9,16).
8. Az olyan ember, aki Isten akarata ellen cselekszik, társait is veszedelembe sodorja (1,12).
9. Őszintén imádkozni „kölcsonzótt” szavakkal is lehet (2,3–10).
10. Ha Isten haragja és büntetése alatt vagyunk, a haragvó és büntető Istenhez kell menekülnünk. Isten választ ad nekünk, ha a szükségből hozzá kiáltunk (Luther a 2,3-ról¹⁰).
11. Azzal, aki nem akar Istennel beszélni, Isten ezt szavak nélkül is képes megtenni (14–16: vihar; 2,1: hal; 4,6–8: bokor; 4,7: féreg; 4,8: szél és nap).
12. Lecsúszás közben az ember képtelen megállni akkor, amikor akar, csak a lejtő végén.

⁸ Tyrol: *Prorok Jonáš...* (7. jz.), 113.

⁹ WA XIX, 210. o.

¹⁰ WA XIX, 224. o.

13. Isten kegyelme abban áll, hogy az embernek megadatik az újrakezdés, egy második lehetőség (3,1).
14. Isten azt, aki vonakodik parancsát végrehajtani, képes kényszeríteni a parancs végrehajtására (3,2).
15. Az igehirdetőnek hajszálpontosan azt kell hirdetnie, amire parancsot kapott (3,2).
16. Isten a pogányok Istene is (3,3).
17. Akár öt érthető és konkrét szó is rendkívüli hatást válthat ki, ha Isten parancsára hirdették őket (3,4).
18. Nem kell mindig emlegetni Istent ahhoz, hogy az embereket Istenhez vezessük (3,4).
19. Az igazi megtérés a hit következménye (3,5–10).
20. Az igazi megtérés nem csupán külsőségekből áll, hanem belső változásból is (3,8).
21. Isten türelmes azokkal, akik nem értik és kritizálják végzéseit (4,1–4).
22. Ha önmagunknak Isten kegyelmét kívánjuk, akkor ne irigyeljük azt a többiektől sem (2,7 és 4,2).
23. Ha másoknak Isten ítéletét kívánjuk, akkor legyünk tisztában azzal, hogy azt mindenekelőtt mi érdemeljük meg (4,1 és 1,3).
24. Isten kegyelme nemcsak a választott népnek szól, hanem a pogányoknak is (4,11).

5. Összefoglalás

Azt a véleményt osztom, hogy itt a fogság utáni gyülekezet deformált, nacionalista, partikularista és xenofób (idegengyűlölő) kegyességének éles kritikájáról van szó.

Jónás könyve azt is megmutatja, hogy mennyi fáradságába kerül Jahvének egyetlen izraelita deformált hitét rendbe hozni. Ezzel szemben csak minimális fáradságot jelent Ninive lakosait megtérésre készítenie.

„Némely izraelita fülben keserű gúnynak hangozhatott, hogy ezzel Izrael utolsó kiváltása is odavan.”

Izrael deformált kegyessége akadályt jelent a pogányok számára abban, hogy Isten ismeretére eljussanak.

A hit deformációja független tértől és időtől. Éppen ezért Jónás könyve tükör számunkra is, amelynek fel kell tennünk a kérdést: tükröm, tükröm, mondd meg nékem, nem torzult el az én hitem?

Tárgyalások az egyház és az állam között I.

Ordass Lajos püspököt 1956 októberében az állam rehabilitálta, majd – a szabadságharc napjaiban – püspöki székébe is visszatérhetett. A szovjet csapatok bevonulása és a szabadságharc leverése után a hatalmat magához ragadó Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány sem váltotta le őt azonnal hivatalából, sőt, a diktatúra visszarendeződésének első időszakában többé-kevésbé szabad kezet adott neki az egyház irányításában.¹ Ebben az 1957 őszéig tartó kegyelmi

Azt javasolta, hogy kevesebb engedményt adjanak a püspököknek a jövőben.

időszakban állhatott neki Ordass a Rákosi-korban önmagával is meghasonlott egyház újjászervezésének. 1957 őszén viszont az állam ismét a saját kézi vezérlése alá akarta vonni az evangélikus egyházat, s ezért olyan követelése-

ket támasztott az Ordass-féle egyházvezetés elé, amire a püspökök és a nevével fémjelzett egyházvezetésnek ki kellett mondania a határozott nemet. Ezeket a követeléseket a pártállam az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)² útján úgy hozta az egyházvezetés tudomására, hogy 1957 novemberében az egyház és az állam viszonyának „rendezéséről” tárgyalásokat kezdeményezett. Ezeket a tárgyalásokon fejtették ki ultimátumaikat. A *Keresztyén Igazság* jelen számában e tárgyalások előzményeit vizsgáljuk meg, a következő számban pedig magának a tárgyalásnak a menetét, tartalmát, eredményét mutatjuk majd be.

- 1 Hogy ez az engedékeny magatartás az állam részéről milyen Ordassal kapcsolatban szövögetett tervek és reményeket takart, ahhoz lásd Isó Gergely: Az egyház újjászervezése. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 2. sz. 34–36.
- 2 Az Állami Egyházügyi Hivatalt 1951-ben hozták létre. Felállításáról az 1951. évi I. törvényben határoztak. A törvényben meghatározott feladata az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézése, a vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása. Valójában az állam ezen az intézményen keresztül irányította az egyházakat. Az ÁEH intézményi különállását az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, és az 1959. évi 25. törvényerejű rendeletig, amelyben ismét biztosítják intézményi különállását, a Művelődésügyi Minisztérium alá betagozva, a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala néven intézte az egyházi ügyeket. Az ÁEH 1989-ben, a rendszerváltozás évében szűnt meg. Vö. Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 617; Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó; *Magyar Katolikus Lexikon*. 1–16. köt. Budapest, 1993–2014, Szent István Társulat; Szántó Konrád: *Az egyházügyi hivatal titkai*. Budapest, 1990, Mécses Kiadó; Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak*. Budapest, 2005, Rejtjel Kiadó.

Grünvalszky Károly beadványa

Az állam részéről felmerülő elvárások és az ennek kapcsán 1957 novemberében meginduló tárgyalások alaphangját két dokumentum adta meg. Az egyik Grnák Károlynak, az evangélikus ügyek intézéséért felelős ÁEH-munkatársnak a jelentése, amelyről már a *Keresztyén Igazság* előző, 2017. évi 2. számában is szót ejtettünk.³

Ebben Grnák többek között azt kifogásolta, hogy Ordassék „túlértékelik a részünkről [ti. az állam részéről – I. G.] tanúsított lojalitást.”⁴ hiszen a püspök gyakran az állam megkérdezése nélkül cselekszik, nem dicséri eléggé az államot, a „haladó”⁵ gondolkodású lelkészeket pedig perifériára szorítja. Épp ezért azt javasolta, hogy kevesebb engedményt adjanak a püspöknek a jövőben.

A másik, sokkal részletesebb dokumentumot nem állami szervek állították össze, hanem Horváth Jánosnak, az egyházügyi hivatal elnökének megbízásából Grünvalszky Károly, egykori egyetemes főtitkár,⁷ józsefvárosi lelkész fogalmazta meg negyvenegy (gépelt) oldalas, augusztus 25-én kelt beadványában.⁸ Amíg tehát Ordass Minneapolisban képviselte a Magyarországi Evangélikus Egyházat, addig itthon, állami megrendelésre⁹ megkezdték az egyház állam alá való újbóli betagolásának szempontjait fölvázolni.

A beadványnak már a címe is provokatív és önmagáért beszél: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására (kiemelés – I. G.)*. Két nagy fejezetből tevődik össze: az első az Elvi alapvetés címet viseli, a második azt, hogy Gyakorlati teendők.

3 Isó: *Az egyház újjászervezése...* (1. jz.), 31.

4 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: *Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban*, 1957. júl. 22. A jelentés részletesebb összefoglalóját lásd Böröcz Enikő: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata*. Budapest, 2012, Luther Kiadó, 445–446.

5 A korszakban az állam azokat minősítette „haladó” gondolkodásúnak, akik hajlandónak mutatkoztak a diktatúra érdekeit kiszolgálni.

6 Egy fönmaradt ügynöki jelentés tanúsága szerint Horváth 1957. július 30-án találkozott 1956 ősze óta először Grünvalszkyval. Az egyházügyi hivatal elnöke ekkor kérte meg Grünvalszkyt arra, hogy az egyházi helyzet megoldására vonatkozó beadványát fogalmazza meg. Annak személyi kérdéseire vonatkozó részét már itt, a szóbeli egyeztetés során részletesen megtárgyalták. Horváth állítólag ekkor még bízott abban, hogy Ordass-sal sikerülni fognak a tárgyalások: „Ordass miatt Horváthnak nincsenek aggodalmai” (lásd ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. *Evangélikus Egyházi reakció*, 10: „Veres” jelentése, 1957. aug. 3.).

7 Grünvalszky Károly még a Rákosi-korban került az egyetemes főtitkári tisztségbe, amelyről a forradalom kitörése előtt, 1956. október 18-án lemondott (lásd *Evangélikus Élet*, 1956. november 4. 2.).

8 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25.

9 ÁBTL 3.1.5 O-13599/1. *Evangélikus Egyházi reakció*, 9: „Papp István” jelentése, 1957. nov. 5.

Az *Elvi alapvetésben* Grünvalszky három olyan időpontot jelöl ki, amely az elmúlt években fordulatot hozott az egyház belső életében: 1948, amikor megszületett az egyház és az állam között az az egyezmény,¹⁰ amely meghatározta az evangélikus egyház szerepét a szocializmusban;

Grünvalszky szerint két csoport van az egyházban

1952, amikor bevezették a két egyházkerületi rendszert (déli és északi), valamint 1956, amikor – természetesen még az „ellenforradalom” előtt – „megkezdődött a múlt hibáinak a vezetőség részéről való komoly számbavétele.”¹¹

Mindhárom esetben a törekvés bár pozitív volt (Grünvalszky szerint), de mindig törést szenvedett az egyházban hiányzó egység miatt. 1948-ban az „Ordass-ügy”¹² rontotta meg a belső egyházi helyzetet, 1952-ben a „személyes kérdések miatt”¹³ támadt „sorozatos meghasonlás” az egyház vezetőségében, 1956-ban pedig, bár a vezetők (vagyis még a diktatúrát kiszolgáló Dezséry László déli kerületi püspök és Vető Lajos északi kerületi püspök) számba vették a múlt hibáit és már az egység is megszületni látszott, de aztán a november 3-i értekezlet¹⁴ mindent lerombolt, mert „sok jelentős egyházkormányzati tisztből kibuktatták a volt tisztségviselőket.”¹⁵ Ezek a törések azért következhetnek be, mert „a mai napig ugyanazok küzdenek egymással az

10 ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. *Evangélikus Egyházi reakció*, 8–9.

11 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 2.

12 Vagyis Ordass koncepciók pere, börtönbe vetése és törvénytelen félreállítása a püspöki tiszteből.

13 E „személyes kérdések” azt takarják, hogy 1952-ben a zsinat állami nyomásra a négy történelmi egyházkerületet (dunántúli, dunáninneni, tiszai és bányai) megszüntette és két nagy egyházkerületet hozott létre helyette, az északit és a délit. A dunáninneni és dunántúli püspököket, vagyis Szabó Józsefet és Túróczy Zoltánt félreállították, Dezséry László bányai és Vető Lajos tiszai püspököket pedig az új kerületek – előbbit a déli, utóbbit az északi – élére ültették.

14 1956. november 3-án Ordass Lajos mint hivatalába frissen visszatért püspök informális gyűlést hívott össze Budapesten, amelyen a forradalom miatt az egyházban (is) beállt rendkívüli helyzetet kívánták kezelni. A gyűlésen lefektetett irányelvek mentén kezdte meg Ordass az egyház megújítását. A gyűlésről részletesebb elemzést folyóiratunk egyik korábbi számában adtunk: Isó Gergely: Ordass Lajos az 1956-os forradalom és szabadságharc napjaiban. *Kereszttyén Igazság, Új folyam*, 2016. 3. sz. 29–32.

15 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 2. Azt azért le kell szögeznünk, hogy az 1956. november 3-i gyűlés idejére a legfontosabb egyházi tisztségek tekintetében már beállt a változás, hiszen a korábbi vezetők a szabadságharc dühétől való félelmükben már lemondtak. A többi tisztség (pl. esperes) esetében pedig választások kiírását határozták el, amelyeken akár az addigi – gyakran törvénytelenül, felső akaratból odahelyezett – vezetők is indulhattak, s így, ha élvezték a választók bizalmát, pozíciójukat megerősíthették. Grünvalszky állítása tehát az igazságnak oly mértékű kifacsarása, amit a legnagyobb jóindulattal is csak hazugságnak nevezhetünk.

egyházkormányzatban.”¹⁶ Grünvalszky szerint két csoport van az egyházban, akik egymással nem tudnak megegyezni, és ezért az egység létrejöttét teszik lehetetlenné: az egyik az 1948 és 1956 közötti egyházvezetés és támogatói, a másik pedig az 1956 óta hatalmon lévő egyházvezetés és támogatói. Grünvalszky – saját magát az előbbi csoporthoz sorolva – kijelenti, hogy a legnagyobb hiba, amelybe az egyik vagy másik csoport beleeshet, a „restauráció.” Természetesen épp ezért az 1956 előtti helyzet teljes restaurációja sem volna helyes, de mivel jelenleg nem ők vannak hatalmon, ezért az igazi veszély

az, hogy az aktuális, Ordass által félmjelzett egyházvezetés akar restaurálni (hogy pontosan mit akar restaurálni, milyen állapotot, azt Grünvalszky nem fejt ki) és bosszút állni az 1956 előtti egyházvezetésen. Ennek jele, hogy mindazokat a „haladó” személyeket, akik az előző időszakban egyházi tisztségeket viseltek, most lemondásra kényszerítették vagy egyszerűen félreállították, és jelenleg teljesen mellőzik őket az egyházban. Grünvalszky javaslata szerint ezeket az „igazságtalanságokat” mind helyre kell tenni, a félreállított, 1956 előtti vezetőséget pedig rehabilitálni kell, épp úgy, ahogyan Ordass rehabilitálta a régi egyházi vezetőség, belátva a „hibáit.”

A beadvány ezt a gondolatmenetet folytatja tovább, amikor rátér a dokumentum tetemes részét kitevő *Gyakorlati teendők*re. Itt Grünvalszky sorra veszi, hogy kiknek kellett az 1956-os események hatására félreállniuk. A rehabilitálandókat Grünvalszky két csoportja osztja. Az egyik csoportot pusztán elvi rehabilitációban kell részesíteni, de korábbi pozíciójába nem lehet, vagy nem szükséges visszatenni. Ide tartozik például Dezséry László püspök (ő a félreállított Ordass helyett vette át 1950-ben a püspökséget, a szabadságharc napjaiban viszont lemondott, s így térhetett vissza a helyére Ordass). Hogy

őt miért kell azonban meghagyni – szolgálatainak teljes elismerése mellett – nyugalmazott püspöknek, arra Grünvalszky nagyon zavaros

választ ad: „Azzal a történelmi elemzéssel ugyanis, amelyet lemondólevelében írásba foglalt, maga állított határkövet aktív püspökségének.”¹⁷ Világos, hogy nem kardoskodhatott Dezséry visszatérése mellett, hiszen az egyben Ordass leváltását is jelentette volna, Ordasshoz pedig – egyelőre – az állam ragaszkodott. Szintén az elvi rehabilitációban részesülendők közé tartozik – Grünvalszky szerint – Zay László, az egyházi sajtóosztály egykori ügyvivő lelkésze, Pálffy Miklós korábbi teológiai dékán, Friedrich Lajos, a lelkésznevelő intézet egykori igazgatója és Rédey Pál,

Ordasshoz pedig – egyelőre – az állam ragaszkodott.

Helyre kell állítani a törvényes rendet

16 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 2.

17 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 17.

a déli egyházkerület¹⁸ „félreállított” kerületi lelkésze. Az ő esetükben a beadvány szintén nem tartja fontosnak, hogy visszatérjenek eredeti állásukba.

Mindazonáltal „soronkívül [*sic!*], sürgősen, még az általános felülvizsgálatot megelőzően helyre kell állítani a törvényes rendet a következő tisztségekben.”¹⁹ Mihályfi Ernőt vissza kell helyezni az egyetemes felügyelői tisztségébe, Darvas József pedig üljön vissza a déli kerületi felügyelői székbe.²⁰ Minthogy Vető Lajos püspök lemondását az Elnöki Tanács nem fogadta el, így Túróczy Zoltán püspöki pozíciója az északi kerület élén törvénytelen s ezért Vetőnek kell azt ismét elfoglalnia.²¹ Ugyanígy nem fogadta el az Elnöki Tanács az ő, Grünvalszky Károly lemondását sem, ezért Veöreös Imre helyett ismét neki kell az egyetemes főtitkári pozíciót betöltenie, valamint megkapnia – ismét – a központi alap irányítását, amely tulajdonképpen az egyház anyagi felügyeletét jelentette volna. Végezetül pedig – Zászkaliczky Pál helyébe – „vissza kell helyezni a déli egyházkerület püspökhelyettesi tisztségébe Mekis Ádámot.”²²

Az ilyesfajta rehabilitálások mellett Grünvalszky javaslatot tett arra is, hogy Scholz Lászlót, aki „hibánál jóformán egyebet sem lát a múltban”,²³ váltsák le az országos lelkési munkaközösség (OLMK) éléről és helyébe kerüljön a tolna–baranyai esperes és pécsi lelkész, Káldy Zoltán „aki sem a volt, sem a jelen egyházi vezetőség idején nem esett egyoldalúságba.”²⁴

18 Ordass kerülete.

19 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 20–21.

20 Minthogy Grünvalszky szerint az ő eltávolításuk tisztségeikből törvénytelen volt, ezért Grünvalszky követeli, hogy a nyári egyetemes közgyűlés határozatait, valamint a déli egyházkerület határozatait semmisítsék meg, hiszen – érvelése szerint – ezeket a gyűléseket is törvénytelenül, a Grünvalszky szerint törvényes felügyelők nélkül hívták össze.

21 Az Elnöki Tanács 1957. március 24-i 22. számú törvényerejű rendelete az „egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról” kimondta, hogy minden jelentősebb egyházi tisztség betöltéséhez az Elnöki Tanács előzetes engedélye, a tisztségről való lemondáshoz pedig előzetes hozzájárulása szükséges. A proletárdiktatúrának a jogszabályalkotáshoz való sajátos hozzáállását nemcsak az jelzi, hogy e törvényerejű rendelettel tulajdonképpen alkotmányértő módon korlátozták az egyházak és a vallás szabadságát, hanem az is, hogy a rendelet hatálya visszamenőleges volt: 1956. október 1-jétől jelentették ki érvényesnek. A fenti személyi változásoknak pedig mindegyike október 1-je után történt.

22 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 25. Grünvalszky ezeket tartotta a legsürgősebb és legfontosabb teendőknél. Mindazonáltal – a későbbiekre nézve – javasolta, hogy Juhász Gézárt és Groó Gyulát (két „haladó” lelkészt) is kapcsolják vissza a sajtóosztály munkájába.

23 Grünvalszky legfőbb kifogása Scholz ellen Scholznak az 1956. december 13-i OLMK értekezleten elmondott beszéde, amelyben bűnbánatra hívta föl a lelkészeket.

24 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-16/1957.: *Tervezet a magyarországi evangélikus egyház törvényes rendjének helyreállítására*, 1957. aug. 25., 30.

A személyi kérdéseken kívül a beadvány hosszabb gondolatmenetet szentel a Lutheránus Világszövetséggel és az Egyházak Világtanácsával való kapcsolat ápolása szükségességének is, de ezek témánk szempontjából kevésbé relevánsak.

Grünvalszky beadványáról összességében megállapíthatjuk, hogy teljes egészében tükrözi a korai Kádár-kor retorikáját: a kétfrontos harc politikáját. Grünvalszky egyszerre fejt ki, hogy az „ellenforradalom” előtti időszak „hibáit” fölül kell vizsgálni, tanulni kell belőlük, nem szabad, hogy az akkoriban előforduló jogtalanságok megismétlődjenek, és egyszerre szükséges fölvenni a harcot az egyházi reakcióval szemben is – jóllehet a „reakció” szót itt még nem meri használni, de tartalmát tekintve folyamatosan

Teljes egészében tükrözi a korai Kádár-kor retorikáját: a kétfrontos harc politikáját.

ezt írja körbe –, amely 1956 októbere óta nyert teret az evangélikus egyházban. Minthogy az egyházi reakció jelenleg aktuálisabb és ezért veszélyesebb is, ezért annak fölszámolására kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni. Tehát miközben elvi szinten Grünvalszky nem győzi hangsúlyozni a középutasságot, és elítéli mind a reakció restaurációját, mind a Rákosi-kori egyházi vezetést, azt láthatjuk, hogy a konkrét javaslatok terén lényegében mégis az 1956 előtti egyházi helyzet visszaállítása mellett érvel és kardoskodik, mindössze azzal a különbséggel, hogy Ordass püspöki székben való helyét nem kérdőjelezi meg. Ehelyett inkább elszigetelné Ordasst azáltal, hogy olyan embereket helyezne az összes többi felső egyházi pozícióba (például saját magát), akik „haladó” gondolkodásúak, s akikkel így Ordass tulajdonképpen nem fog tudni együttműködni.

Bár azt nem tudhatjuk, hogy a beadvány tartalmi elemeit tekintve mennyiben tartalmazza az állam által megrendelt gondolatokat, amelyekről Grünvalszky esetleg szóban eligazítást kaphatott a beadvány megrendelésekor, és mennyire voltak azok a saját gondolatai és eszmefuttatása, azt azonban mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az egyház és állam között novemberben meginduló tárgyalásokon az állam részéről érvrendszerét, tematikáját, követeléseit, de még konkrét napirendi pontjainak felépítését tekintve is Grünvalszky beadványa jelentette a kiindulási alapot.

„Levél az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez”²⁵

Míg a nyáron Ordass naplójában csupán egyszer-kétszer – akkor is Horváth János szabadságának idején, Grnák Károlyra²⁶ panaszkodva – fordult elő borúlátó gondolat az egyház jövőjével

25 Lásd Ordass: *Önéletrajzi írások (folytatás)...* (2. jz.), 683. Ordass önéletrajzában egy teljes fejezetet képez az a levél, amelyet Horváth Jánosnak, az egyházügyi hivatal elnökének írt. Jóllehet szervezetileg ekkor már (és még) nem létezett önálló Állami Egyházügyi Hivatal (lásd 2. jz.), Ordass a naplójában és az önéletrajzában is következetesen így nevezi. Nem valószínű, hogy tudatos megfontolásból, sokkal inkább azért, mert az ő szemében ez a szervezeti átalakítás – amiről azt sem tudni, hogy tudatosította-e – nem volt lényeges.

26 Lásd fentebb.

kapcsolatban,²⁷ addig ősszel az ilyen jellegű bejegyzések száma határozottan megszorodott.²⁸ A szeptember 14-i bejegyzésében egy, az egyházügyi hivatalban folytatott megbeszélés után például ezt írja: „Az állam egyházpolitikáját – úgy látszik – teljesen a régi vágányba akarják visszavezetni és attól tartok, nem sok idő múlva elkövetkezik az idő, amikor megint két különböző nyelven beszélünk egymással. Nem lesz számomra meglepetés, csak igen szerettem volna ezt elkerülni.”²⁹

A számos és egyre szaporodó probléma (lelkészletartóztatások, a növekvő presszió és cenzúra az egyházi sajtóban megjelentetendő cikkek kapcsán,³⁰ a Grnák-féle tárgyalási stílus stb.) hatására Ordass püspök 1957. október végén elszánta magát arra, hogy levélben foglalja össze mindazokat a kérdéseket, amelyekben az egyház öszerinte hátrányt szenved, illetve amelyekben az állam olyan elvárásokat támaszt az egyház vezetőségével szemben, amiket Ordass nem tud teljesíteni. A levél megírására Ordass több napot is rászánt,³¹ majd október 25-i kelettel október 26-án adta postára.³²

Ordass a levelét egy az egyben bemásolta – kisebb, a lényegét nem érintő módosításokkal – önéletrajzába, maga az eredeti levél pedig az Állami Egyházügyi Hivatal elnöki irattárában található meg.³³ Különösen is érdekes ez utóbbit tanulmányozni, ugyanis a gépelt szöveg mellett ceruzával írt széljegyzeteket olvashatunk. Ezek valószínűleg magának Horváth Jánosnak a szöveghez fűzött megjegyzései.³⁴ E megjegyzések már itt előrevetítik azt, amit majd a későbbiekben, a tárgyalások kifejtése során látni fogunk: Ordass püspök és Horváth annyira különbö-

27 Lásd *Ordass Lajos naplója* 1957. jún. 22., júl. 3., 16.

28 Pl. *Ordass Lajos naplója* 1957. szept. 14., okt. 8., 14., 15., 16., 17., 21. stb.

29 *Ordass Lajos naplója* 1957. szept. 14.

30 Lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-1/1957.: *Elgondolások az evangélikus egyházzal kapcsolatban*, 1957. júl. 22.

31 Október 22-én állt neki, majd a levél főszövegét 24-én és 25-én fogalmazta meg (lásd *Ordass Lajos naplója* 1957. október 22., 25.)

32 *Ordass Lajos naplója* 1957. okt. 26.

33 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről*, 1957. okt. 25.

34 Sajnos egyelőre nem találtam más, egyértelműen Horváth János kézírásával írt dokumentumot, így az Ordass levelén szereplő széljegyzetek szerzőjét sem tudtam egyértelműen Horváth személyében azonosítani. Böröcz Enikő Ordass-monográfiájában tényként kezeli, hogy a széljegyzeteket Horváth készítette, bizonyítani azonban ezt nem bizonyította (lásd Böröcz: *Egyházfő...* [4. jz.], 458.). Arra, hogy mégis Horváth írta a széljegyzeteket abból következtethetünk, hogy egyrészt Horváthnak szól a levél, másrészt Horváthon kívül csak Grnák Károly és Miklós Imre szokott evangélikus ügyekkel foglalkozni. Előbbi azonban kizárható, ugyanis az egyik széljegyzet Grnák nevét egyes szám harmadik személyben emlegeti. Miklós Imre nem zárható ki egyértelműen, de Horváth szerzőségére mutat az is, hogy az egyik széljegyzet egy Ordassal folytatott korábbi tárgyalásra utal vissza, amelyen az állam részéről csak Horváth vett részt.

zöképpen közelítenek az egyes kérdésekhez, hogy az szinte lehetetlenné teszi a közös álláspont kialakítását.

A levél bevezetésében a püspök rövid magyarázatot ad arra, miért is írja ezt a levelet: számos olyan kérdés van, amelyről szót kell ejteni, mert eddig nem volt mód arra, hogy egyik vagy másik fél az álláspontját részletesen kifejtsse, s ezért – Miklós Imre alelnök biztatására is – az egyház részéről írásba foglalja mindazokat a pontokat, amelyeket érdemes volna a jövőben átbeszélni. Ordass itt külön hangsúlyozza, hogy bármennyire is „egyik–másik kérdésnél ilyen hang is benne csendül majd,”³⁵ mégsem a sérelmek felsorolása levelének a célja, hanem a megoldás keresése.

Az egyeztetésekhez és az esetleges megegyezéshez kiindulási pontként Ordass az egyház és állam között 1948-ban létrejött egyezményt³⁶ határozza meg, amely „mindkettőnk teljes egészében kötelez.”³⁷

Először lényeges témaként – ahogy a püspök hangsúlyozza: nem fontossági sorrend alapján – Ordass először a személyi kérdéseket, azon belül is legelőször Mihályfi Ernő és Darvas József ügyét veszi elő. Siet leszögezni, hogy ők semmilyen körülmények között nem tekinthetők „egyházi törvényeinknek megfelelő módon megválasztott”³⁸ tisztségviselőknek és emlékezteti Horváthot arra az elmúlt év november 26-ai megbeszélésükre, amelyen ezt Ordass egyszer már leszögezte, és Horváth ezt egyszer már elfogadta.³⁹ Annak oka, hogy Ordass ezzel kezdte levelét, az volt, hogy Darvas József déli egyházkerületi felügyelő lemondása már majdnem egy éve váratott magára, miközben felügyelői tiszteért nem jelentkezett az 1956-os szabadságharc kitörése óta, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő lemondását pedig az Elnöki Tanács az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet értelmében még nem erősítette meg. Jóllehet Ordass mindig is törvénytelenül betöltöttnek tartotta mindkét személy felügyelői pozícióját, mégis az, hogy ez a

Lényegében mégis az 1956 előtti egyházi helyzet visszaállítása mellett érvel

35 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2.

36 ÁBTL 3.1.5 O-13599/2. *Evangélikus Egyházi reakció*, 8–9.

37 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2.

38 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 2.

39 Horváthnak az e mellé széljegyzetként írt megjegyzése: „Nem így, hanem, hogy kíválnak!” Vagyis Horváth emlékezetében úgy él ez az ominózus beszélgetés, hogy ott csak Darvas és Mihályfi távozásáról állapodtak meg, arról nem, hogy eleve törvénytelen volt a megválasztásuk. Ez a kis megjegyzés rámutat arra a kulcsfontosságú, álláspontbeli különbségre, amely Ordass és az állam képviselői között húzódik a két felügyelő törvényességének kérdésében, és amely különbség majd ahhoz vezet, hogy mind Darvast, mind Mihályfit a tárgyalások kudarcra után az állam visszahelyezi pozíciójukba.

kérdés a fentiekből fakadóan egyelőre nincs megnyugtatóan rendezve, számos bizonytalankodáshoz vezetett.

Ennek kapcsán Ordass röviden kitér a fent említett törvényerejű rendelet kritikájára is, kifejtve, hogy bár a rendelet tartalma egyházi törvényekbe ütközik, mégsem tiltakozott ellene az egyházi vezetőség, egyrészt, mert nem akart „sérelmpolitikát kezdeményezni”⁴⁰; másrészt, mert maga Horváth jelentette ki a rendelet kihirdetésének napján, hogy ez az evangélikus egyházban bekövetkezett 1956. októberi változásokra nem vonatkozik. Ehhez képest – írja Ordass – most mégis azt kell tapasztalni, hogy az állam számos kérdésben – amelyek közül Darvas és Mihályfi ügye kiemelkedik – bele kíván szólni a személyi változásokba, vagy legalábbis nehézségeket támaszt az egyházban bekövetkező tisztújítások elé, még olyan tisztségek kérdésében is – például az esperesválasztások⁴¹ –, amelyek nem tartoznak a 22. törvényerejű rendelet hatálya alá. Nehezményezi továbbá, hogy az egyházügyi hivatal részéről azt a vádat vágták a fejébe, hogy „lassú ütemben félreállítjuk a haladó szellemű egyházi embereket és a reakciók pozícióba juttatását segítjük elő.”⁴²

Inkább elszigetelné Ordass

A levél talán leglényegesebb részét képezi a *Sajtószolgálatunk* címet viselő fejezet. Ennél a résznél Horváth János lapszéli megjegyzései is erősen megszapornodnak. Ordass püspök itt azzal kezdi, hogy felidéri azt, hogy a „kezdeti időben”⁴³ abban egyeztek meg – Horváth és Ordass –, hogy az egyház szabad belátása szerint végezheti sajtószolgálatát anélkül, hogy az egyház népét megpróbálná szembeállítani az államhatalommal. Ehhez képest az idő múlásával egyre nagyobb nyomást helyeztek az egyházra, elvárva tőle, hogy minél több cikkben és nyilatkozatban nyilvánítsa ki az államhoz való hűségét és a békeszolgálat fontosságát. Egyre erősödött a cenzúra, amely egyre növekvő szigorral szűri meg az egyházi újságban megjelentethető cikkeket.

Ordassnak az egyházi sajtó feladatáról alkotott véleménye egybeesik az egyház és állam viszonyáról való felfogásával is, miszerint az egyház azzal végzi legjobban a szolgálatát és ezáltal az állam érdekeit is azzal szolgálja leginkább, ha „a maga eszközeivel egyházunk tanításában

40 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről*, 1957. okt. 25., 3.

41 Itt Ordass konkrét példaként a nyugat-békesi egyházmegye helyzetét hozza föl, ahol „mind a mai napig nincsen az esperesválasztás kérdése elintézve, holott ez a tisztség már másfél évvel ezelőtt üresedett meg” (lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről*, 1957. okt. 25., 3.).

42 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről*, 1957. okt. 25., 3. Ehhez a részhez Horváth a következő megjegyzést fűzi: „Felsorolni a mi érveinket.”

43 Értsd: 1956 végén.

igyekszik megtartani egyházi sajtónk olvasóit.”⁴⁴ A püspök leszögezi, hogy az egyháztagok az egyházi sajtótól „egyházi építő szolgálatot”⁴⁵ várnak, s ha túlságosan is sok a politikai tartalmú cikk, föl fog merülni, hogy az egyház esetleg nem önszántából, hanem nyomás alatt cselekszik. Ennek kifejtése a levelet olvasó Horváth Jánosban heves indulatot válthatott ki, ugyanis széljegyzetben a következő megjegyzését olvashatjuk: „Ez hallatlan!!! Az 1956. nov. 4-i cikke [sic!] nem okoztak ilyen problémát?”⁴⁶ Az *Evangélikus Élet*

1956. november 4-én megjelent számára, különös tekintettel Keken Andrásnak az *Együtt az ország népével* című, abban megjelent cikkére utalva, az állam a későbbiek során – nem mel-

lesleg burkolt fenyegetésként – a novemberi tárgyalások során is előszeretettel utalt érvként arra, hogy ha akkor, 1956-ban képes volt az egyház a(z „ellenforradalmi”) politikai események szekerét tolni, akkor most miért nem képes beállni a kormány mögé. A dolog ott sántít, hogy Keken cikke – amellett persze, hogy kifejezi tiszteletét a bátran harcoló fiatalság felé – nem tartalmaz politikai véleménynyilvánítást, és főképp nincsen benne az akkori kormánynak tett hűségnyilatkozat. Pedig pont ezeket várta el az állam most, 1957 őszén.⁴⁷

Ordassnak az egyházi sajtóról a levélben kifejtett további érvei újabb kirohanásokra készítetik az állam képviselőjét. A püspök leírja, hogy amellett, hogy a magyarországi egyháztagoknak kétségük támadhat az egyház szabadsága felől, ha túl sok és erőteljes a sajtóban a politikai megnyilvánulás, ez a külföldi egyházakat is hasonló következtetések levonására készítheti. Ordass diplomatikusan nem az Egyesült Államok vagy egyéb, „nyugatinak” számító ország véleményével érvel, hanem Finnországot hozza föl példaként, ahol az egyházi sajtó az utóbbi időben aggodalmának adott hangot a magyarországi evangélikus egyház helyzete kapcsán, „mert a magyar egyházi lapokban mindig több lesz a béke-világmozgalommal kapcsolatos cikk, mint az egyházi építő írás.”⁴⁸

1957. október végén elszánta magát arra, hogy levélben foglalja össze ... a kérdéseket

44 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 4.

45 Horváth ide fűzött megjegyzése: „Ez nagyon félreérthető. Vagy nagyon is egyértelmű.” MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 4.

46 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 5.

47 Az általam föllelt források közül egyébként először Grnák Károlynak a fejezet elején már emlegetett jelentése veti föl az *Evangélikus Élet* ominózus számát érvként arra, hogy az evangélikus egyháztól most is el kell várni a sajtó útján tett hűségnyilatkozatokat.

48 Horváth ide fűzött megjegyzése: „Hogy mi aggódunk az semmi?” Illetve: „Finnországban sem angyal mindenki, akad reakciós bőven ott is.” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről, 1957. okt. 25., 5.).

Ordass ezután kifejti, hogy mindez – tudniillik az előnytelen külföldi megítélés – az államnak sem lehet érdeke, hiszen egyrészt a jelenlegi magyarországi kormányzat a „világban ma sok bizalmatlanságba ütközik”,⁴⁹ másrészt pedig épp e bizalmatlanságot tudná az egyház szolgálata enyhíteni, ha ezt a szolgáltatást szabadon, állami befolyás nélkül végezhetné. Konkrét példaként a Lutheránus Világszövetség 1957. augusztusi, minneapolis-i nagygyűlését hozza föl,⁵⁰ hiszen itt „magyar delegációnk a lehető legjobb szolgáltatásokat végezte az ország érdekében.”⁵¹

A sajtó kérdésének kivesézése után Ordass az Országos Béketanácsban való békeszolgálat és a Hazafias Népfrent – szintén rendkívül kényes – témájára tér rá. Az egyházügyi hivatal még tavasszal kezdte el erőltetni, hogy az egyház mind a béketanács, mind a népfrent munkájából

vegye ki a részét. Bár Ordassnak már a kezdet kezdetén kétségei voltak e két kellemetlen elvárás kapcsán, mégis beadta a derekát. Most ezeknek a kétségeinek ad (újra) hangot, ezúttal azonban már féléves tapasztalattal a háta mö-

Szinte lehetetlenné teszi a közös álláspont kialakítását

gött. Kifogásolja, hogy békeszolgálat címén az egyház számára vállalhatatlan politikai nyilatkozatokat várnak el tőlük. A püspök azt is kifejti, hogy az egyház „nem kényszeredetten”,⁵² hanem teljesen őszintén szót tud emelni a béke fontossága mellett, de nem politikai színezettel, hanem az evangélium tanításán alapulva. A Hazafias Népfrenttal kapcsolatosan Ordassnak ugyanezek a félelmei: hogy politikai nyilatkozatokat várnak el majd tőle a kormány mellett. Épp ezért hosszasan részletezi, hogy mennyire nehéz szívvel és fenntartásokkal vállalta csak el – Miklós Imre rábeszélésére – a népfrent elnökségi tagságát.⁵³

A következő kérdéscsoport, amelyet Ordass fölvet, az *Egyházunk külföldi kapcsolatai* címet viseli. Itt legfőképpen azt kifogásolja, hogy püspökhelyettesének, Zászkaliczky Pálnak, valamint Dedinszky Gyulának nem adtak útlevelet egy külföldi úthoz, pedig mindkét esetben ebben már

49 Horváth megjegyzése: „Ezzel szemben áll, hogy a világközvélemény túlnyomó nagy többsége bizalommal van, és ez a döntő. Aki ezt elfelejti észrevenni és értékelni, az nagyon nehéz helyzetbe kerülhet. És ez is döntő!” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről.*, 1957. okt. 25., 6.).

50 A Lutheránus Világszövetség 1957 augusztusában tartotta harmadik nagygyűlését az egyesült államokbeli Minneapoliban, ahová egy hatfős magyar delegáció is elmehetett Ordass Lajos vezetésével.

51 Horváth megjegyzése: „Ezek súlyos szavak!!! Nem az USA bizalma a fontos nekünk. A szocialista tábor hogy vélekedik, ez a döntő” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről.*, 1957. okt. 25., 7.).

52 Horváth megjegyzése: „Sajnos ez nem áll” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről.*, 1957. okt. 25., 7.).

53 Horváth megjegyzése: „Nem kegyet gyakorol a kormánynak az, aki részt vesz a béke és a hazafias mozgalomban. Ezt egyszer és mindenkorra tudomásul kell venni” (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről.*, 1957. okt. 25., 8.).

elmúlt év őszén megállapodtak az állammal.⁵⁴ A püspök némi utánajárással kiderítette, hogy Zászkaliczkyt azért nem engedik külföldre, mert olyan jelentések érkeztek róla, hogy „nem jól viszonylik a népi demokráciához”⁵⁵ (Dedinszky kapcsán még ennyit sem tudott meg). Ordass nehezményezi, hogy az állam inkább ad hitelt kósza és rosszindulatú híreknek, mint az evangélikus egyház felelős vezetőjének, püspökének.⁵⁶

A levél utolsó pontjában a püspök a letartóztatások ügyét veszi elő. 1957 tavaszától az államhatalom számos lelkészt letartóztatott ellenforradalmi tevékenység vádjával vagy gyanújával (vagy éppenséggel indoklás nélkül). Épp ezért a püspök szükségét látta összegezni levelében mindazt az aggodalmát, amelyet szóban már több ízben kifejtett Horváth Jánosnak. Kifejezte továbbá azt a szándékát is, hogy akár fölsőbb fórumokkal is szívesen tárgyal ezekben az ügyekben, mert a helyzet – a sok méltatlan meghurcolás és visszaélés miatt – nagyon aggasztó.

54 A rehabilitálásáról folyó tárgyalások során Horváth fölajánlotta Ordassnak és a feleségének, hogy elutazhassanak üdülni a Tátrába. Ordass azt kérte, hogy mielőtt őket kiengednék, hadd menjen el üdülni Zászkaliczky és Dedinszky a családjával, mert nekik nagy szükségük volna rá. Ezt Horváth akkor megengedte, csak a szabadságharc kitörése miatt nem lehetett megvalósítani. 1957 folyamán Zászkaliczky és Dedinszky is meghívást kapott Finnországba, ehhez viszont az állam már nem adott nekik útlevelet.

55 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-14/1957.: *D. Ordass Lajos levele az evangélikus egyház ügyeiről*, 1957. okt. 25., 11.

56 Horváth megjegyzése Zászkaliczky utazása kapcsán: „Politikai magatartása nem teszi lehetővé a külföldi utat.” Zászkaliczky esetében valóban koncepciók nyomozást folytatott az egyházügyi hivatal épp Ordass levelének megírásával párhuzamosan. Be akarták róla bizonyítani, hogy részt vett az „ellenforradalmi” eseményekben. Ennek érdekében Grnák Károly kiküldött egy egyházügyi hivatali előadót Fótra – Zászkaliczky itt volt lelkész – hogy járjon utána a lelkész múltjának. Az előadó jelentésében kifejti, hogy akárkit kérdezett is meg a településen, semmi olyat nem mondtak Zászkaliczkyról, amit föl lehetett volna használni ellene. Hosszas kutakodás során azonban a kiküldött hivatali előadó talált egy népgyűlési jegyzőkönyvet, amely a fóti nemzeti bizottság 1956. október 29-i megalakulásáról szól, és amelynek levezető elnöke Zászkaliczky Pál volt. A gyűlésnek ugyan nem volt más célja, mint hogy szabad választások keretében megválasszák a község vezetőit, ez mégis elég volt arra, hogy Zászkaliczkyt a rendszer reakciónak minősítse. Erre minden bizonnyal azért volt szükség, hogy rá hivatkozva le lehessen váltani a püspökhelyettesi pozícióból és helyére, Ordass mellé olyan embert lehessen ültetni, aki az állam szempontjából is megbízható, és Ordass is a „helyes” irányba terelné, magyarán elszigetelné. Mindenesetre Zászkaliczkyra valóban igencsak fontos szerep jutott a szabadságharc napjaiban, s épp ezért figyelemre méltó, hogy a fótiak ennek ellenére sem akarták őt beárulni, pedig a jegyzőkönyv tanúsága szerint a község lakói igen jelentős számban, hatszázan vettek részt a népgyűlésen, vagyis bizonyára az egész falu tisztában volt lelkésze szerepével. (MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, 7. doboz, E-257-9/1957.: *Tájékoztató Zászkaliczky Pálról, csatolva az 1956. okt. 29-i fóti népgyűlés jegyzőkönyve*, 1957. okt. 28.)

A püspök záró soraiban hangot ad abbéli bizalmának, hogy Horváth Jánosnál megértő fülekre talál majd a levél tartalma. A valóságban azonban – naplójegyzetei és életrajza alapján

Kitér a fent említett törvényerejű rendelet kritikájára is

– Ordass Lajos egyáltalán nem volt ennyire bizakodó. Tudta, hogy mindazért, amit megfogalmazott, még nagyon súlyos következményeket kellhet elviselnie. Épp a számos letartóztatás és

az országban zajló terror figyelmeztette őt arra, hogy akár még az is megismétlődhet, ami vele annak idején 1948-ban. Naplójában így fogalmaz: „Vállalkozásom nem látszik egészen veszélytelennek, mert a levelet teljes nyíltsággal írtam meg, de nem nyugtalankodom miatta. Nem hiszem, hogy félreértsék, vagy pláne félremagyarázzák, de ha ez az eset következne is be, jobb lesz, mint lelkiismeretem hangját elfojtanom.”⁵⁷ Ordass tehát elsősorban nem azért írta meg a levelet, mert változást remélt, vagy mert abban bízott, hogy tárgyalások útján érvényre

Az idő múlásával egyre nagyobb nyomást helyeztek az egyházra

juttathatja az egyház érdekeit. Hanem azért, mert a lelkiismerete nem engedte neki, hogy ne próbáljon meg mindent annak érdekében, hogy a helyzetet tisztázzák. Inkább vállalta volna is-

mét a meghurcoltatást, semmint, hogy az egyház gúzsba kötését tétlenül végignézze.

A fenti két iratot – Grünvalszky Károly beadványát és Ordass levelét – azért volt szükséges ilyen részletesen bemutatnunk és elemeznünk, mert a novemberben megkezdődő tárgyalások során e két dokumentum jelentette a kiindulási és tárgyalási alapot. Az állam részéről persze Grünvalszky beadványa, egyházi részről⁵⁸ pedig Ordass levele. *(Folytatjuk.)*

57 Ordass Lajos naplója 1957. okt. 25.

58 Amint azt látni fogjuk, az államnak és Ordasséknak még abban is eltér a véleménye, hogy a tárgyalásokon részt vevők közül kik számítanak az egyház, és kik az állam képviselőinek.

Énekügyben – prózában

Az evangélikusokhoz már az énekeikért is érdemes elmenni – húsz év távolából is örömmel hallok egy Domonkos-rendi szerzetesnő véleményét énekeinkről. Biztosra veszem, hogy nem a vendéglátó gyülekezetnek kijáró udvariasságból született ez az értékelés. Fényképek tanúsítják, hogy milyen érdeklődéssel vették körül rendtársai gyülekezetünk egy csoportját, hogy ismergessék énekeskönyvünket.

Ami számukra vonzó újdonságot jelentett, számunkra gyakran csupán megszokott, különösebb lelki emóciót ki nem váltó szöveg. Különösen akkor, ha a hatalmas énekkincsből kimarokolunk egy tucatnyit, és azt „széténekeljük”. Elemi iskolásként például annyiszor énekeltük a *Jer, dicsérjük, Istent...* kezdetű korált (EÉ 40) [*Evangélikus énekeskönyv* 40], hogy már lelkész koromban is százszor meggondoltam, hogy ezt az éneket válasszam-e. A mennyiségében és minőségében is párját ritkító énekkincset csak énekelve lehet igazán megbecsülni.

Evangélikus énekkincsünk egyik jellemzője a nyitottsága. Nyitott visszafelé, és nyitott körre és a reménység szerinti jövőre nézve is. Nem évszámok jelzik, hogy mikortól tartunk egy éneket evangélikus éneknek. Nyomdatechnikánál, formalitásnál sokkal többet jelent, hogy az énekszerző neve – ha ismerős – és a kort jelző évszámok nem az énekszöveg felett, hanem alatta találhatóak. A nyitottság nélkülözhetetlen velejárója a biblikus, Krisztus-központú, szentháromságos szűrő. A nyitottság veszedelmessé válik, ha az említett szűrő szerepét a korszellem veszi át.

Már utaltam arra, hogy az énekkincs *énekelve* kincs, ige-hordozó, Krisztus-hordozó kincs. Keresztyén eleink valószínűleg előbb énekeltek, mint hogy Bibliát olvastak. A szlovák nyelvű evangélikusokról állítják, hogy jobban ismerték a Tranoscius-énekeskönyvet, mint a Bibliát. Jobban mondva a Tranosciusból ismerték a Bibliát. Ezért adták meg a módját énekeskönyvük külső formájának is. Valóságos kisiparosi remekek születtek így. Féltem őrök – hogy

Az énekkincs az énekkincs énekelve kincs, ige-hordozó, Krisztus-hordozó kincs. Még halálközelben is.

majd épségben adhassam tovább – egy 1868-ban kiadott példányt, amelybe Medvegy Mária (*sic!*) beleírta születése dátumát (1868. október 18.). A remekművívő rézborításba a mester beleütögette az 1896-ot. De az ének nem maradt bezárva a rézborítás és az erős kapcsok szorításában. Az énekkincs *énekelve* kincs. Haldokló öreg nénihez vittem az úrvacsorát. Az alig-alig érthető szófoszlányokból nemigen derült ki, hogy eszméletlenül van-e. Gyötrődve gondoltam arra, hogy mit tegyek, ha a szentség nyújtásáig sem derül ki, magánál van-e még. Nehezebb szívvel még nem kezdtem énekelni a *Krisztus, ártatlan Bárány...*-t (EÉ 188), amikor a néni csukott szemmel, de érthetően bekapcsolódott az énekbe, és velünk együtt mind a három versét végigénekelte. Boldogabban talán azóta sem úrvacsoráztattam beteget. Az ének *énekelve* kincs, még halálközelben is.

Eleink gondot fordítottak arra, hogy énekkincsünk használatában ne a lelkész vagy a gyülekezet kénye-kedve érvényesüljön. A nemescsói gyülekezet őriz egy formájában, kiállításában is mives, kézírásos agendát. Sajnos sem a leíróját, sem a leírás dátumát nem ismerjük,

de az egyházi esztendő vasárnapjai és ünnepei számára kijelölt énekek indexét igen. Valószínűleg azonos korú a hasonlóan szépséges, 1798-ban Mencshelyen, László Sámuel lelkész kézírásával született agendával, amely szintén

Véletlen lenne, hogy a reformátornak *A kis kátéja* tulajdonképpen el is énekelhető?

tartalmazza a már említett énekindexet. Liturgikatörténeti értéke is lehet mindkét agendának, mivel azoknak az ünnepeknek az énekrendjét is közlik, amelyeket már nem föltétlenül ülnék meg. Ezt az értékes hagyományt őrzi és kívánja éltetni egyházunk liturgikus könyve, amennyiben közli az egyházi esztendő vasárnapjainak és ünnepeinek graduálénekeit és a heti énekeket.¹

Mindez csupán gyatra jelzése lehet énekkincsünk értékének, személyes és az egyház közösségében megélt Krisztus-hitünk egyik megnyilvánulásának. Nem istentiszteleti töltelékanyag, nem a prédikációt keretező zene, hanem evangéliumot hordozó, imádsággal azonos értékű, dallammal ellátott káté. Véletlen lenne, hogy a reformátornak *A kis kátéja* tulajdonképpen el is énekelhető?

Ezért nem mindegy, mit éneklünk: valami „vallásosat”, vagy azon a bizonyos szűrőn átment keresztyén életet.

Amit eddig leírtam, igazából hosszú és mély lélegzetvételnél tekinthető. Bátorságot akarom meríteni, hogy el merjem mondani: néha mintha másfajta szűrő működött volna.

Két, nem is akármilyen énekünket veszem például. Az egyik a közös örökségből való, a másik a reformátoriból, amely boldogan menti át és bontja ki a közös örökség pozitívumát. *A Te Deum...*-ről és a *Gott sei gelobet...* (*Áldassák Isten, hála jóságáért...* [EÉ 304]) kezdetű, Luther írta úrvacsorai énekről van szó.

Gazdagok vagyunk *Te Deum...* tekintetében. Megtaláljuk a *Keresztyén énekeskönyv* 250., az EÉ 41. és 42. énekében, a *GYLK 788. [Gyülekezeti liturgikus könyv 788.]* énekében Pázmány Péter fordításában gregorián dallammal és 789. énekében a Luther-fordítás fordításában.

Szegény apostolok és próféták is kipontozódtak.

A gazdagság fölötti örömben beleront annak a keserősége, hogy míg az énekeskönyv 1973. évi kiadásában a csonkítatlan szöveg található, a 2009. évi kiadásból kimarad a 4. vers:

„Az apostolok, / A szent mártírok, / S próféták mind áldnak, / Dicső seregi / Csak téged imádnak.” Az osztrák katolikus énekeskönyvből átvett *Te Deum...* (*Großer Gott, wir loben dich...*) eredetileg tizenkét versszakos. Itt még

¹ *Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv.* Budapest, 2007, Luther Kiadó, 373–379.

érthető lenne a válogatós rövidítés, ha nem éppen annál a versnél kezdték volna a rövidítést, amelyben ugyancsak az apostolok, mártírok és próféták Isten-dicsőítéséről van szó. Mivel a mártírok emlegetése külső nyomásra vagy belső, önkéntes túlteljesítés érdekében lehetett nemkívánatos, szegény apostolok és próféták is kipontozódtak. Hármaskár keletkezett: kimaradt a radikális Krisztus-követés lehetséges következményére való utalás, az apostoli szolgálat személyekben is realizálódó valósága, és az a fordított sorrend, amely az apostoli igehirdetés fényében értelmezi a prófétákat és nem fordítva.

Nem ítélekem. Csak nagyon fáj.

Nem vádokol, nem tetteket keresek, nem ítélekem. Csak nagyon fáj. A bizottság jegyzőkönyvei talán tartalmaznak indoklást a kihagyásra. De a 4. vers akkor is hiányzik! Igaz: a GYLK pótolta a hiányt a lutheri *Te Deum...* főlvételével. De mikor lesz a GYLK annyira használt, mint az *EÉ*? Hány gyülekezet élt azzal a lehetőséggel, hogy egybekapcsolja az *EÉ*-t a GYLK-val? Új kiadás esetén a teljes *Te Deum...* szövegét kell az *EÉ* 41. énekének helyébe iktatni.

Amilyen magától értődő eleme lett a *Confirma...* az ordinációknak, iktatásoknak, sőt konfirmációnak, a *Te Deum...*-ot is megilleti ez a „rang” ezeken az alkalmakon és minden hálaadáson.

Zárójelben: Túrmezei Erzsébet költészetének két csúcsa van: a *Mária-sonettek* és a *Tedeum-fordítás* című verse. Furcsa fintora lenne egyházi gyakorlatunknak, ha a vers ismertebb lenne, mint a *Te Deum...* maga. Hogyan is érthetné valaki a verset, ha talán egyszer sem énekelte el a *Te Deum...*-ot?

Legalább ennyire szomorú a reformátor úrvacsorai énekének a sorsa egyházunkban. Az eredeti német szöveg így hangzik: *Herr; Du nahmest menschlichen Leib an, / der von deiner Mutter Maria kam. / Durch dein Fleisch und dein Blut / hilf uns, Herr aus aller Not. / Kyrieleison.*² Ez a szöveg található a bajor és

A megoldás: helyreállítani az eredeti, lutheri szöveget.

a türingiai lutheránus tartományi egyház, a rajnai és vesztfáliai tartományi egyház, a bajor és északnyugat-vesztfáliai református egyház és a luxemburgi protestáns gyülekezetek számára kiadott énekeskönyvekben, az LVSZ [Lutheránus Világszövetség] *Laudamus* énekeskönyvében, a svéd egyházében, a *Lutheran Book of Worship*ben, amelyet a The Lutheran Church in America, The American Lutheran Church, The Evangelical Church in Canada, The Lutheran Church – Missouri Synod használ, de még a holland *Liedboek voor de Kerken*ben is, amelyet a hollandiai lutheránusok, a két református egyház és a Remonstráns Testvériség közös hasz-

2 Az eredeti német nyelvű szöveget az 1982-ig használt énekeskönyv 762. énekének 1. verseként (és nem szó szerinti fordításban) közöljük: *Urunk, te szent és drága tested, Amelyet szült Mária, anyád, És drága, szent véred Mentsen bajon, vészen át. Irgalmazz, Úristen!*

nálatára szántak. Egyedül a finn evangélikus énekeskönyvben található a mi énekeskönyvünkéhez hasonló, Máriát nem említő szöveg.

Magyarozatát nem tudom. Megint csak a feltételezett bizottsági jegyzőkönyv indoklására szorulnánk.

Valamiféle zsigeri, vadprotestáns „Mária-fóbia” jelentkezik itt? De a *Magnificat*ot magyaró Luther vádolható lenne Mária-kultusszal?

Valamiféle zsigeri, vadprotestáns „Mária-fóbia” jelentkezik itt?

Ebben az énekben, ahogyan az Újtestamentumban is, Krisztusért van szó Máriáról, az inkarnáció valóságáról, az inkarnáció titka és a valóságos jelenlét titka közötti összefüggésről. Ezt a misztériumot valaki így próbálta közléteni: amikor az Ige testté lett, Krisztus nem

hagyta a mennyben istenségét, megdicsőülésekor pedig nem vitte az emberségét az égbe.

A ki tudja, honnan vett magyar szöveg megtöri azt a gyönyörű ívet, amelyet az eredeti szöveg első verse a másik kettővel megrajzol: a valóságos jelenlét, az érettünk és üdvösségünkért való jelenlét és az egyház egységéért való jelenlét összefüggését. Aquinói Tamás ezt így énekelte meg az oltáriszentségről írt himnuszában (*Pangue, lingua...*): *Nobis datus, nobis natus / ex intacta virgine...* („Egünk küldte, s nekünk szülte / tiszta szűz, szeplőtelen.” [Babits M. ford.]

A megoldás: helyreállítani az eredeti, lutheri szöveget.

Az evangélikusokhoz akkor érdemes elmenni még az énekeikért is, ha azok az igazat hordozzák.

Az evangélium hirdetése és az anyanyelv¹

A témakörrel, amely szerteágazó, izgalmas, egyszersmind fontos, teológiai képzettség nélkül, tehát a laikus szemszögéből kiindulva fogalmazok meg – a hangosan gondolkodás jegyében – néhány gondolatot, és vetek föl kérdéseket. Úgy gondolom, ez a fajta viszonyulás megfelel a reformáció hagyományainak és szellemiségének is. Magam hivatásszerűen a nyelvvel foglalkozom, ezért figyelmemet elsősorban nyelvi kérdésekre irányítom. A teológus szemszögéből közelítve Gémes István fogalmazott meg értékes gondolatokat a nyelvről.²

A témakörben megkerülhetetlen központi fogalmak a következők: az evangélium, az igehirdetés/igehirdetők, az igehallgatás/igehallgatók és a nyelv. Az utóbbi három teljes mértékben az emberhez kötődik: ember nélkül egyik sincs. A vázlatos előadásban elsősorban az igehirdetésről és a nyelvi vonatkozásokról esik szó, mégpedig a nehézségek, az akadályozó tényezők felől közelítve.

figyelmemet elsősorban nyelvi kérdésekre irányítom

Az ember az élővilág kitüntetett szerepkörű és fontosságú, páratlan egyede, akit több adottsága is kiemel a többi közül. Ugyanis az ember kizárólagos adottsága a gondolkodás, az önreflexió, vagyis képes saját cselekedeteinek következményeit racionálisan és erkölcsileg is megítélni, van lelkivilága, s nem utolsósorban képes a tagolt beszédre és annak megértésére. Ember nélkül nincsen nyelv, de nyelv nélkül sincs emberi élet. Heidegger kifejezésével élve az emberre a „nyelvbefoglaltság” állapota jellemző. Az ember tehát „nyelvi létező”, Sütő András szavaival (*Engedjétek hozzám jönni a szavakat*): „Nyelvéből kiesve létének kereteiből is kiesik az ember.” Az ember nyelvi létezőként való értelmezése a jelen összefüggésben azért is hangsúlyozandó, mert az evangélium megismerésének egyetlen lehetőségét a nyelv adja. Szokás ugyan azt mondani, hogy a természet nagyszerűsége hitre ébreszthet, mert benne Isten működésének, a teremtésnek a tényei láthatók, ám csupán a természet fürkészéséből, vizsgálatából nem következtethetünk sem a bűnbocsánatra, sem a megváltásra. Az ige testté válásának/lételének szükségszerű nyelvi vonatkozása is van. A kinyilatkoztatás nélkül, amely a nyelvet vette igénybe, illetve nyelvi eszközöket is igénybe vett, bármely, a transzcendenciára vonatkozó elképzelés merő spekuláció, fantazmagória volna. Jézus emberi nyelvvel (szavakkal, kifejezésekkel, példázatokkal, hasonlatokkal) adott hírt a „másik világról”, így tette felfoghatóvá azt.

1 A jubileumi KÉMELM-összejövetelen Óriszigeten (Siget in der Wart, Ausztria) 2007. május 10-én elhangzott előadás rövidített és szerkesztett változata. Korábban megjelent: *Koinonia*, 2008. 72. sz. 1–6.

2 Gémes István: Isten elsődleges ajándéka. *Koinonia*, 1994. 39. sz. 1–8.

A tapasztalat egyértelműen azt mutatja, hogy az igehirdetés nehéz mesterség, az igehirdetőnek ugyanis nehézségek sorával kell lépten-nyomon szembesülnie. Illyés Gyula ismert mondatát parafrázálva (*Széchenyi szellemének*: „magyarnak lenni nehéz, / de nem lehetetlen.”) így lehetne fogalmaznunk: az

Ember nélkül nincsen nyelv, de nyelv nélkül sincs emberi élet.

igehirdetés nehéz, de nem lehetetlen. (Hiszen minden nehézsége ellenére – ahogy azt két évezred történelme igazolja – lehetséges, vannak eredményei.) Honnan e nehézségek?

Az emberiség alaphelyzetéből következnek. Abból, hogy az emberek két koordináta-rendszer valamelyikében vagy mindkettőben élnek, illetőleg élhetnek (körülményeiknek megfelelően, illetve személyes döntés alapján). Az egyiket az egyszerűség végett nevezzük most e világnak vagy öntörvényűnek, a másikat isteninek vagy istentörvényűnek. Az emberiség egy része az első, Istent figyelmen kívül hagyó koordináta-rendszerben él, a másik pedig az Istent originálnak, tájékozódási pontnak tekintő másodikban is. Ez utóbbi állapotot nevezhetjük „kettős állampolgárságnak”.³ Az alapdilemma (keresztény szempontból nézve) tehát egy mondatban megfogalmazva ez: e világban élni isteni, jézusi orientálódással.

Tegyük föl a kérdést: mitől függ elsődlegesen, hogy az igehirdetés eredményes-e? Az igehirdetőtől és az igehallgatótól. Tudjuk: kiteheti a lelkét a lelkész, bizonyos esetekben akkor sem ér el eredményt – legalábbis közvetlenül érzékelhető nem. Az eredményesség kérdése állandóan jelen van persze más foglalkozások esetében is. A válaszadáshoz mindig számba kell venni a gátló tényezőket is. Ezekről lesz szó most.

Mi az, ami leginkább nehezíti az igehirdetés eredményességét? Egyrészt az a tény, hogy a tér és az idő korlátai akadályozzák a transzcendens fogalmak felfogását (például: öröktől fogva, örökkévaló, mindenható). Berzsenyi ta-

az igehirdetés nehéz mesterség

lálóan fogalmazott költői szárnyalású versében (*Fohászoklás*): „Isten! kit a bölcs lángesze föl nem ér, / Csak titkon érző lelke ohajtva sejt”.

Másrészt a szekularizált világban, gondolkodásban élő, elvilágiasodott ember több okból is *ab ovo* „ellenérdekelt”, ha nem az e világi koordináta-rendszeréről van szó. Ez utóbbival kapcsolatban három területet említék.

1) A felvilágosodás után, a nagyszerű technikai fejlődés nyomán megnőtt a tudománynak nemcsak a tekintélye, hanem a belé vetett hit is. Ennek nyomán tömeges méretekben terjedt sok helyütt az a hamis, vulgármaterialista szembeállítás, hogy a tudomány és a hit kizárják egymást. Emlékezzünk csak: Hruscsov szovjet pártfőtitkár azt a hangzatos bejelentést tette az első űrrepülés után, hogy Gagarin nem látott az űrben szakállas öregembert, *ergo* megvan a bizonyíték Isten nemlétére. Kádár János a fejlett szocialista társadalom szükségszerű vele-

3 A megjelölés kettős értelmére lásd Gémes István tanulmányát: Kettős állampolgárság. *Koinonia*, 2007. 70. sz. 1–6.

járójának tekintette, hogy rövidesen természetes lesz: ha valakiről kiderül az utcán, hogy hisz Istenben, az emberek telefonálnak a mentőkért.

2) A korábbiakhoz képest tömeges méretekben nő a vallással, az istenhittel és Jézussal kapcsolatos tájékozatlanság. 1995 tavaszán Budapesten utcai véletlen kiválasztással azt kérdezték az emberektől, hogy minek az ünnepe húsvét. A megkérdezettek majdnem 40%-ának fogalma sem volt. Egy 2004-es Kárpát-medencei fölmérés szerint a magyarországi magyar megkérdezettek 25%-a nyilatkozott úgy, hogy semmi köze a vallásossághoz. Egy budapesti, II. kerületi általános iskola felső tagozatos tanulói körében 2007-ben végzett felmérés szerint a diákok 20%-a köszön csak valamilyen

mitől függ elsődlegesen, hogy az igehirdetés eredményes-e?

formában papnak, azaz kb. ötödük került, volt vagy van ilyen vagy olyan kapcsolatban pappal. Ebből az következtethető, hogy nagy részük hittanra nem járt s nem jár. Nos: ha valamit nem ismerünk, akkor azzal kapcsolatban könnyen félrevezethető az ember, bármiről legyen is szó.

3) Egyfelől a mai kor szabadságeszménye, illetve örvendős megvalósulási formái, másfelől az individualizmus térhódítása és a szabadosság (bizonyos felelősségek nem vállalásának) közösségromboló megnyilvánulásai közötti különbségtevés mintha egyre többeknek okozna gondot, immár tömegesedő méretekben. Természetesen ez sem kedvez az igehirdetésnek, amely – egyebek mellett – éppen a személyes és a másokkal, a közösséggel szembeni felelősséget is hangsúlyozza. A kötelességekre érzéketlen, az önmegvalósítást mindenek fölé álló célnak tekintő, szabadosságra annál inkább hajló társadalmi közegben az olyan fogalmak és szavak negatívan, sőt taszítóan hatnak az átlagemberre, főként a fiatalok nagy részére, amelyek korlátozást fejeznek ki, amelyek egyéni, személyes szabadságuknak a kurtítását sugallják, vagy így is értelmezhetők (vagy így értelmezik őket nekik, lásd például a reklámokat). A tízparancsolat csupán nyelvi megjelenési formája, illetve a benne található többszörös tiltás (Ne...!) és felszólítások (Tiszteld...!) miatt is a nemszeretem műfajba sorolódik sokak számára. Az „Én vagyok az út, az igazság és az élet»-féle (Jn 14,6) mondatok kiváltják a következő gondolatot: nekem senki ne mondja meg, merre menjek, mi az igazság, hogyan éljek, azt majd eldöntöm én magam a magam tapasztalatai, ismeretei alapján. Ebben az összefüggésben egyenesen abszurdnak tűnik Jézus mondata (az én igám gyönyörűségem [vö. Mt 11,30]), mert egy korlátozó, megkötöttséget, alávetettséget jelképező eszköznek ilyenként (gyönyörűségem!) való beállítása felfoghatatlan – jobb esetben mértéktelen költői túlzás, ezért komolyan nem vehető stílári fogás a szekularizált modern ember számára. Egy fiatal református lelkész idéztek a helyzet érzékeltetésére, a fiatalok jobb megértésére: „én a hitet akkoriban [gimnazistaként] egyfajta olyan erkölcsi korlátnak éreztem, ami beszűkíti az életemet. Azzal találtam magamat szemben, hogy bár én fiatal vagyok, nekem ezt sem szabad, azt

az igehirdetőnek tájékozottnak kell lennie

sem szabad [...] rossz lelkiismerettel tettem bizonyos dolgokat.”⁴ Az ember általában csak felnőttként jön rá arra, hogy bizonyos erkölcsi korlátok mégiscsak jók (személyes és kisközösségi, ösztársadalmi, sőt globális értelemben egyaránt). Egy német lelkész azt szokta volt mondogatni: a tízparancsolatot azért adta Isten, hogy az emberek ne kerüljenek túl messze tőle, maradjanak a közelében.

A másik nagy kérdéskört, egyben közvetítési nehézséget az a hatalmas kulturális távolság, a maitól gyökeresen eltérő gondolkodásmód jelenti, amely a Biblia korszakai, illetőleg az Újtestamentum és a ma között feszül. Csupán szemléltetésül: a mai nagyszülők és unokáik között azért van vagy lehet nagy különbség a gondolkodásmódban, mert az unokák a számítógépes kultúra révén – amelynek ők mindennapos fogyasztói – számottevően „más világban” élnek, mint az ettől a kultúrától nagyjából

érintetlen vagy kevésbé érintett nagyszülők.

A bibliai szövegek régmúlt időkben lezajlott eseményekről, hosszú évszázadokkal ezelőtti kultúrában élők cselekedeteiről, szemléletmódjáról, hitéletéről, vallásgyakorlatáról tu-

vigyázni kell a jelent felidéző szavak használatával

dósítanak, s ezt kell az igehirdetőnek a XXI. századi, teljesen más körülmények között élők számára közel hozni, megértetni. A pásztorkodással, földműveléssel, gyümölcsstermesztéssel stb. összefüggő fogalmak a legtöbb mai ember számára ugyanis hovatovább csak hozzávetőlegesen ismertek (2006-ban végzett fölmérés szerint fővárosi iskolások egy része szerint a kepe jelentése: ’egy növényfajta’), s különösen nem ismerjük a régmúlt kultúra részleteit, amelyek a Bibliában lépten-nyomon élénk tárulnak. Akár a magvető, akár a gyümölcsoltó, akár a vámszedő példázata olyan egyértelmű magyarázatok, amelyeket Jézus korában és utána is még sokáig mindenki azonnal megértett. Ebből az következik, hogy az igehirdetőnek tájékozottnak kell lennie a szóban forgó korok művelődéstörténetének vonatkozó területein, hogy hallgatói számára szolgálhasson a bibliai textust érthetővé tevő művelődéstörténeti felvilágosítással, magyarázatokkal is.

A harmadik nagy kérdéskör a nyelvi közvetítés alapvető fontosságú kérdésköre. Két területét emelem ki. Az egyik a bibliafordítások kérdése. Nyilvánvaló, hogy ha az igehirdetés eredményes akar lenni, akkor azt a nyelvi közeget, amelyben az igehallgatók élnek, messzemenően figyelembe kell vennie. Német anyanyelvűeknek német, magyar anyanyelvűek magyarul kell, illetve célravezető prédikálni – ha lehet, természetesen azon a nyelvhasználati módon, amely a közösséget jellemzi. Azaz a mindenkor mai nyelven. Ezért magától értődik, hogy a bibliafordítások újra és újra nyelvi revízióra szorulnak – a közösségek nyelvhasználatának az állandó változásai miatt. Károli Gáspár fordítása a XVI. századi partiumi magyar nyelvhasználatot tükrözi. Ízes, veretes, ódon nyelvi fordulatait élvezettel olvassák a nyelvi finomságokra érzékenyek. (A neves erdélyi költő, Kiss Jenő írta

4 *Mélység és magasság. Balog Zoltánnal beszélget Halász Zsuzsa.* Budapest, 2006, Kairosz Kiadó, 24.

a Károli-féle bibliafordításról: ekkor tanult meg Isten magyarul.) De a XXI. század magyar nyelvhasználata már sokban különbözik az akkorigtól. A mai magyarok, főként az iskolások, a XIX. századi magyar klasszikusok (Vörösmarty, Arany, Petőfi, Jókai) számos szavát, kifejezését nem értik⁵ – hogy érthetnék első hallásra vagy olvasásra a Biblia régies nyelvezetét? A bibliafordítók számára a kérdés úgy szokott föltevődni, hogy szó szerint fordítsanak-e (a teljes hűség, hitelesség biztosításának a szándékával), hogy szöveg-hűségre vagy szövegadekvátságra törekedjenek-e. Aligha vitatható, hogy az utóbbi látszik a leginkább követendő útnak. Természetes, hogy a régies, visszaszorult szavakat előbb-utóbb közismert szavakkal kell helyettesíteni (így váltotta föl a frigyládát a szövetség ládája), de vigyázni kell a jelent felidéző szavak használatával (helyőrség helyett nem volna tanácsos megszálló csapatot emlegetni). A bibliafordítások új fejezetét nyitották meg azok a fordítások, amelyek a politikai korrektség szellemében születtek⁶ és ilyen az elzüllött fiataloknak szóló német nyelvű argó bibliafordítás, a *Die Volxbibel*⁷ (így írva).

Hogy a bibliafordítás milyen gigászi munka, s különösen milyen nehéz volt régen, amikor még nem volt kialakult irodalmi nyelv, amikor nem álltak rendelkezésre nagy számban szótárak, mutatja Reményik Sándor *A fordító* című, Károli Gáspár emlékére írott versének néhány szakasza: „A fordítás, a fordítás – alázat. / Fordítani annyit tesz, mint meghajolni, / Fordítani annyit tesz, mint kötve lenni, / Valaki mást, nagyobbát átkarolva, / Félig őt vinni, félig vele menni. // Az, kinek szellemét ma körülálljuk, A Legnagyobb fordítója volt, / A Kijelentés ős-betűire / Alázatos nagy gonddal ráhajolt. / Látom: előtte türelem-szövétnék, / Körül a munka nehéz árnyai: / Az Igének keres magyar igéket. / Látom, hogy küzd: az érdes szittyia nyelv / Megcsendesíti-e Isten szép szavát? / És látom: győz, érdes beszédinek / Szálló századok adnak patinát. / Ó, be nagyon kötve van Jézusához. / Félig ő viszi, félig Jézus őt, / Mígnem Vizsolyban végül megpihennek, / Együtt érve el egy honi tetőt. // Amíg mennek, a kemény fordítónak / Tán verejtéke, tán vére is hull, / De türelmén és alázatán által / Az örök Isten beszél – magyarul.”

A másik nyelvi kérdéskör a következő. Az közismert, hogy az igehirdetés hatékonyságának nyelvi feltételei is vannak. Mennyire tud nyelvi értelemben alkalmazkodni a lelkész a környe-

az igehirdetés hatékonyságának nyelvi feltételei is vannak.

a vallásnak identitásőrző, közösségszervező és anyanyelvmegőrző funkciója is volt ...

5 Lásd például Martinkó András: *Értjük, vagy félreértjük a költő szavát?* Budapest, 1983, RTV – Minerva.

6 Ilyen a németországi *Bibel in gerechter Sprache* (München, 2006, Gütersloher Verlagshaus), amelyről Magyarországon is jelent meg híradás D. Szebik Imre tollából: Egy bibliafordítás margójára. *Evangélikus Élet*, 2007. február 18. 6.

7 *Die Volxbibel*. Holzgerlingen–München, 2005–2009, Volxbibel-Verlag – Pattloch Verlag.

zet, a hallgatóság nyelvi adottságaihoz? Mennyire tudja megszólítani egyazon prédikációval az időseket és a fiatalokat, az iskolázottakat és a kevésbé iskolázottakat, a befogadásra felkészülteket és gondolataikkal másutt levőket? Ez bizony pusztán nyelvi szempontból nézve is kétesélyes vállalkozás. Mert ne feledjük: a nyelvhasználat állandóan változik, s változnak, illetve bizonyos társadalmi csoportonként (életkor, iskolázottság, foglalkozás, nemek) variálódnak is a beszédmódok, stílusok. A lelkésznek saját érdekében, pontosabban küldetése sikeresebb teljesítése érdekében tájékozottnak illik lennie szűkebb-tágabb környezete nyelvhasználati állapotáról, a stilisztikai lehetőségekről, a rábízottak nyelvi igényeiről, elvárásairól, érzékenységről. (A jó mezőgazdász is tájékozódik, mit hova érdemes ültetni.) Tudnivaló például, hogy a mai, posztmodern nyelvhasználat a korábbiakkal ellentétben a nyilvánosság fórumain is él naturalisztikusabb megoldásokkal, amelyeket a közbeszéd nyelvi, stílusbeli durvaságnak

nevez. Ebben az új nyelvhasználati közegben kevésbé játszik szerepet a nyelvi tabu (szabaddal lehet káromkodni, szitokszavakat használni, csípősen fogalmazni, így például a hívők fülét sértő megfogalmazásokkal élni). Ennek is

ki az igazán jó lelkipásztor?

folyományaként szükségszerűen módosult a stílustartomány ellentett területének, a nyelvileg ünnepélyesnek, a nyelvileg patetikusnak a megítélése is. A köznyelv szlengesedése nyomán Finnországban már évtizedekkel ezelőtt jelezték a nyelvészek, hogy a választékos írott köznyelv egy fajta ceremónianyelvvé válóban van a fiatalok szemszögéből nézve, s mint ilyenhez negatív konnotációk társulnak. Márpedig a szlengesedés kortünet, tehát kortünet a nyelvileg ünnepélyesnek negatív színben való feltűnése is. Összefügg ez a terjedő attitűddel, hogy sokan, főként a fiatalok tartózkodnak – némelyek ódzkodnak – az ünnepélyességtől (nyelvhasználatban, öltözésben, viselkedésmódban). A blaszfémiát sokan nem érzékelik. (A „Jöjjön el az én országom” mint politikai célú magyarországi szlogen mögöttes háttere koránt sem ismert mindenki számára.) Nos, ebben a környezetben kell közel hozni, érthetően közvetíteni a szakrális üzenetet. Megőrizve ünnepélyességét és misztériumát, egyszersmind azonban mai nyelven (s ez természetesen nem durva nyelvhasználatot jelent) szólva a szavakat. (Az ezzel a speciális nyelvhasználati tartománnyal kapcsolatos tapasztalatokról a lelkészek hivatottak beszámolni. Szükség volna erre mindenekelőtt a teológusjelöltek számára, de nyelvtudományi szempontból is. Ahogy a tanárjelölteknek, és részben az orvostanhallgatóknak (Magyarországon készülóban van egy új orvosegyetemi tankönyv a magyar orvosi nyelvről), akként a teológushallgatóknak is szükségük van, volna szakmájuk eredményesebb műveléséhez speciális anyanyelvi képzésre is. Ne feledjük: az orvosok, a lelkészek és a tanárok mint az emberrel közvetlenül foglalkozó szakemberek vannak ráutalva leginkább a nyelvre!)

A bibliai üzenet megértése szempontjából fontos lehet bemutatni bizonyos bibliai kifejezések, szavak héber, görög, latin előzményeit és jelentéseiket, s ezzel érzékeltetni egyebek mellett azt, hogy esetenként mai szavaink milyen eredeti jelentéseket vagy jelentésárnyalatokat takarnak el. Tapasztalatom szerint a jól illeszkedő, rövid kor- és művelődéstörténeti

magyarázó „betétek” és a szótörténeti-etimológiai magyarázatok, sőt korábbi bibliafordítások szavainak, kifejezéseinek felidézése jelentősen segíthetik a megértést. Ezért szükséges, hogy a prédikációk egy részében szótörténeti és bizonyos szavak eredetére vonatkozó rövid magyarázatok is elhangozzanak.

Kisebbségi körülmények között a lelkésznek kimondottan e világi feladatai is vannak. Ugyanis a vallásnak identitásőrző, közösségszervező és anyanyelv-megőrző funkciója is volt és van mindenütt. Ha pedig a hitélet, a nemzeti azonosságtudat és az anyanyelv továbbélése szorosan összefügg, akkor a lelkész a maga közösségszervező szerepénél és tekintélyénél fogva részfelelős közösségéért abban a tekintetben is, hogy mennyire tudja segíteni gyülekezetének tagjait nemcsak hitéletükben, hanem anyanyelvük és azonosságtudatuk megőrzésében is. Igaz ugyan, hogy hitre bármely nyelv közvetítésével juthatnak emberek, s bármely nyelven gyakorolhatják, megtarthatják azt, amely nyelven az ige hirdettetik nekik, az eredeti nyelv feladásával azonban identitásukat is feladják többnyire. Természetesen ehhez is joga van mindenkinek, de mindenkinek joga van megtartani azt, ha úgy akarja. S hogy úgy akarja-e, vagy sem, az a kisebbségi lelkésztől is függ!

A Lélek *nemcsak ösztönzi a gyümölcstermésre, hanem arra képessé is teszi őket*

Végezetül egy kérdés: ki az igazán jó lelkipásztor? S a válasz: aki egy személyben hívő teológus, tudós lelkész, hiteles ember és nyelvének mestere (jó szónok). A nem hívő teológus legfőljebb filozófál, de nem vezet hitre. Ha emberként nem hiteles a pap, prédikálhat, amit akar (mondjuk vizet), nem veszik komolyan. A tudományokban való tájékozottság a szekularizált világban nagyon fontos tekintélynövelő, egyszersmind hitelesítő tényező. Nyelvének mestere, jó szónok az a lelkész, aki nyelvével szuverén és kreatív módon bánik, a stíluslehetőségeket a helyzetnek és célnak megfelelően használva ébreszt gondolati és érzelmi visszhangot.

A lelkész magvető. De hogy a mag kikel-e, termést hoz-e, az már nem a magvető dolga. S főként: az aratás nem az ő dolga. Magvetés nélkül azonban sem kelés, sem sarjadás, sem aratás nincsen. Íme, az evangélium továbbadásának semmi mással nem pótolható fontossága és nagyszerűsége! A magvetők, a lelkészek ennek a szolgálatnak hordozzák súlyos terhét és kivételes gyönyörűségét. A nyelvieket is. Köszönet nekik ezért a szolgálatért!

Zusammenfassung

In unserer Nummer lässt Pál Fónyad uns in seiner Predigt am 500. Jubiläum der Reformation an das konfessionelle Erbe erinnern, das auf der Heiligen Schrift beruht, auf dem wir bestehen müssen, und das uns auch in der Zukunft Kraft geben kann, unseren Glauben zu bekennen.

In der Rubrik Dokumentum stellt János Ittzés uns die Bemerkungen von Lajos Ordass zu der Leuenberger Konkordie vor und er veröffentlicht Auszüge in diesem Thema aus dem noch nicht veröffentlichten Ordass-Tagebuch.

Die reiche Reihe unserer Studien fängt mit der spannenden und neue Gedanken auslösenden Studie von György Bándy an, in der er über dem Prophet Jonas schreibt. Demnächst kommt der zweite Teil der in unserer vorherigen Nummer angefangenen Schrift von Gergely Isó, die die Kämpfe unserer Kirche vor 60 Jahren mit der Diktatur darstellt, das auch heute ein Beispiel für unser bekennende Leben sein kann. In der Studie von Károly Fehér geht es um die Werte unseres Gesangbuches, er weist aber auch auf Texte hin, die von der lutherischen Theologie abweichen, das die Überarbeitung des Gesangbuches nötig machen würde. Am Ende bringen wir die Studie von dem Sprachwissenschaftler Jenő Kiss über die Wortverkündigung, in der der Autor die menschlichen und sprachlichen Aspekte der Predigt vorstellt.

Wir hoffen, dass unsere Leserinnen und Leser in den Schriften unserer Nummer Gedanken für Ihre Laune finden und dadurch in Ihrem Glauben, Geist und in Ihrer Seele bereichert werden.

Summary

In the *sermon* of this issue **Pál Fónyad** reminds us on the 500th anniversary of the Reformation of the confessional heritage which is based on the Bible and to which we must commit ourselves. It will give us strength in the future too to confess our faith.

In our *Documentary* column **János Ittzés** brings the *commentary* from **Lajos Ordass** to the *Leuenberger Concordie* followed by short parts about the topic from a yet unpublished *Ordass-diary*.

We bring several studies in this issue starting with the exciting and thought provoking paper from **György Bándy** about *the prophet Jonas*. This is followed by the second part of the study from **Gergely Isó** about *the struggles of our church with the dictatorship 60 years ago*, and which can be an illustration and help for us for a confessional life. The study from **Károly Fehér** talks about the values of our hymn book, at the same time pointing out those texts which are not in harmony with the Lutheran theology. This calls for a revision of our hymnal. Finally we bring a study from **Jenő Kiss**, linguist, about the human, linguistic side of constructing and giving a sermon.

We hope our Readers will find thoughts to their liking in our current issue and will grow in faith and mind through them.

E számunk szerzői

Dr. Bándy György teológiai professzor – Pozsony

Fehér Károly ny. lelkész – Székesfehérvár

Fónyad Pál lelkész – Perchtoldsdorf (Ausztria)

Isó Gergely történész, doktorandusz – Veszprém

Ittész János ny. püspök – Győr

Dr. Kiss Jenő nyelvész professzor, akadémikus –

Budakalász

†Ordass Lajos püspök – Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évré	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében	1100,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€. Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

E számunk *igehirdetésében* **Főnyad Pál** a reformáció 500. évfordulóján emlékeztet bennünket arra a hitvallásos örökségre, mely a Szentírásan alapul, amelyhez ragaszkodnunk kell, és amely a jövőben is erőt ad arra, hogy megvalljuk hitünket.

Dokumentum rovatunkban **Ittzés János** mutatja be **Ordass Lajosnak** a *Leuenbergi Konkordiához való hozzászólását*, s az eddig még meg nem jelent *Ordass-naplóból* közöl e témában részleteket.

Tanulmányaink gazdag sorát **Bándy György** izgalmas és gondolatébresztő tanulmánya indítja, melyet *Jónás prófétáról* ír. Ezt követi **Isó Gergely** előző számunkban megjelent írásának folytatása, mely *egyházunk 60 évvel ezelőtti küzdelmeit mutatja be a diktatúrával*, s amely ma is példa számunkra a hitvalló életre. **Fehér Károly** tanulmánya *énekeskönyvünk értékeiről* beszél, miközben rámutat néhány, a lutheri teológiától eltorzult szövegre is, melyek szükségessé tennék az énekeskönyv átdolgozását. Végül **Kiss Jenő** nyelvész igehirdetésről szóló tanulmányát közöljük, melyben a szerző *az igehirdetés emberi, nyelvi vonatkozásait* mutatja be.

Reméljük, hogy Olvasóink találnak kedvükre való gondolatokat e számunk írásaiban és gazdagodnak általuk hitben, lélekben és szellemiekben.